

บทที่ 2

แบบเรียนสมัยอยุธยา

1. จินดามณี : แบบเรียนทุกยุคสมัย

หนังสือจินดามณี เป็นหนังสือแบบเรียนเล่มแรกของไทยที่ปรากฏหลักฐานเหลืออยู่ จนถึงปัจจุบันเป็นหนังสือที่แต่งขึ้นเพื่อใช้เป็นแบบเรียน หรือตำราที่ใช้ในการเรียนการสอนหนังสือไทยครั้งสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2199 - 2231) สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเห็นว่า “ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระโหราธิบดีแต่งหนังสือจินดามณีขึ้นเนื่องจากมีสาเหตุว่า เมื่อพวกบาทหลวงฝรั่งเศสแรกเข้ามาสอนศาสนาคริสต์ในพระนครศรีอยุธยานั้นได้ตั้งโรงเรียนสำหรับสอนหนังสือแก่เด็กไทยด้วยอาศัยเหตุนี้ เห็นว่าคงเป็นเพราะสมเด็จพระนารายณ์ ทรงดำริว่า ถ้าฝ่ายไทยเองไม่เอาธุระจัดการบำรุงการเล่าเรียนให้รุ่งเรือง ก็จะไม่เปรียบฝรั่งเศส พระโหราธิบดีจึงเป็นปราชญ์มีชื่อเสียงว่าเชี่ยวชาญอักษรอยู่ในสมัยครั้งนั้น สมเด็จพระนารายณ์จึงมีรับสั่งให้แต่งตำราสอนหนังสือไทยขึ้นใหม่ ..... การที่กวัดข้นลูกผู้ดีเล่าเรียนหนังสือไทยคงจะเริ่มขึ้นในครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ความที่กล่าวนี้ยังมีหลักฐานที่สังเกตได้อีกอย่างหนึ่ง ด้วยตัวอย่างหนังสือฝีมืออาลักษณ์เขียนในครั้งนั้น เช่นหนังสือสัญญาที่ทำกับฝรั่งเศสยังปรากฏอยู่ว่า ขบวนการอักษรวิจิที่ใช่วิปลาดกลาดเคลื่อนมาก เห็นได้ว่าความรู้หนังสือไทยคงตกต่ำมาก ฟังจะกลับมาเจริญขึ้นตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ เพราะฉะนั้นต่อมา (ตอนปลายรัชกาล) ถึงรัชกาลหลัง ๆ จึงมีผู้รู้หนังสือไทยสันต์ดีขึ้นเป็นลำดับ จนสามารถแต่งกลอนเล่นเพลงยาวกันได้ชุกชุม สืบต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ.” (1)

จากข้อวินิจฉัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แสดงให้เห็นว่าการที่กวีสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ได้สร้างผลงานทางวรรณกรรมมากขึ้นนั้น หนังสือแบบเรียนจินดามณี

(1) ธนิต อยู่โพธิ์ “บันทึกเรื่องหนังสือจินดามณี” จินดามณี เล่ม 1 - 2, (ศิลปาบรรณาคาร, 2512) หน้า 149 - 150 อ้างถึง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช “บันทึกสมภพวรรณคดี” ปีที่ 1 เล่ม 5 พ.ศ. 2475.

เป็นปัจจัยสำคัญในการฟื้นฟูวรรณกรรมไทยด้วย เพราะเหตุว่าหนังสือจินตนิพนธ์ในตอนท้าย ๆ ได้เน้นการสอนฉันทลักษณ์แบบต่าง ๆ ของไทยไว้มากมาย ซึ่งก็สามารเรียนรู้ และได้แบบอย่างอันดีจากตำราเรียนเล่มนี้อย่างมาก

โดยเหตุที่หนังสือจินตนิพนธ์เป็นตำราเรียนภาษาไทย และได้ใช้กันอย่างแพร่หลายมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยที่ยังไม่มีการพิมพ์ ฉะนั้นจำเป็นอยู่เองที่ผู้ใคร่ความรู้จะต้อง ขวนขวายหาต้นฉบับมาคัดลอกไว้ เมื่อมีการคัดลอกกันสืบ ๆ มาหลายต่อเข้า ก็ย่อมมีการวิปาส กลาดเคลื่อนไปเข้าผู้ที่เป็นเจ้าของสมุด (สมุดไทยที่ใช้คัดลอก) ได้ความรู้ความเห็นอันใดมาจากแหล่งอื่นที่เกี่ยวข้องบ้างไม่เกี่ยวข้องบ้างก็คัดลอกเพิ่มเติมลงไป นอกจากนี้ผู้รู้บางท่าน เห็นว่าบางตอนในต้นฉบับหนังสือจินตนิพนธ์ย่อเกินไป ท่านอาจจะเพิ่มเติมเสริมแต่งเพื่อ อธิบายความให้เข้าใจง่ายขึ้น ฉะนั้นการที่คัดลอกกันสืบมาเป็นเวลาช้านาน จึงเป็นสาเหตุสำคัญ ที่พบว่าหนังสือจินตนิพนธ์ที่พบอยู่ในปัจจุบันนี้มีสำนวนแตกต่างกันไป แต่เนื้อหากระบวนความ อันเป็นแก่นแท้ของเรื่องยังคงเดิม ก็ยังเป็นตำราในการสอนการอ่านเขียนภาษาไทย จากการ ศึกษาเชิงสำรวจของ นายธนิต อยู่โพธิ์ พอจะสรุปได้ว่าหนังสือจินตนิพนธ์ฉบับพระโหราธิบดี นั้น มีสำนวนกลาดเคลื่อนกันพอจัดได้เป็น 4 กลุ่ม คือ

1.1 จินตนิพนธ์ฉบับความพ้อง

จินตนิพนธ์ฉบับความพ้อง คือหนังสือจินตนิพนธ์ที่มีใจความส่วนใหญ่พ้องกัน หรือ เหมือนกันแต่ก็มีส่วนปลีกย่อยที่เพิ่มเติมแตกต่างกันไป จินตนิพนธ์ฉบับนี้เข้าใจว่าเป็นฉบับ ที่คัดลอกจากฉบับของพระโหราธิบดีสืบต่อ ๆ มา แต่การที่กลาดเคลื่อนกันบ้างนั้นอาจจะเป็น คัดลอกตกหล่น หรือเพิ่มเติมจำเพาะส่วนที่บกพร่องโดยไม่มีเจตนาจะให้ต่างไปจากต้นฉบับ เดิม

จินตนิพนธ์ฉบับความพ้องนี้เป็นฉบับที่แพร่หลายและพบอยู่หลายฉบับที่หอสมุดแห่งชาติ และเข้าใจว่าหนังสือจินตนิพนธ์ที่ใช้เป็นแบบเรียนสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้นก็คือ จินตนิพนธ์ ฉบับความพ้องนี้เอง (2) จินตนิพนธ์ฉบับความพ้องที่พบต้นฉบับคัดลอกเก่าที่สุด ได้แก่สมุด ไทยดำตัวรวง (สี่เหลี่ยม) มีบานแพนทหน้าต้นว่า “วัน คำ จุลศักราช 1144 (พ.ศ. 2325) (3) ปีชวด จัตวาศก ข้าพระพุทธเจ้าขุนมหาสีหราช ข้าพระพุทธเจ้าหมื่นทิพไมตรี หมื่นเทพไมตรี

---

(2) คือ จินตนิพนธ์เล่ม 1 ที่สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร พิมพ์ครั้งที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2512. และโรงพิมพ์ของ หมอสมิท บางคอแหลม พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ จ.ศ. 1232 (พ.ศ. 2413)

(3) ตรงกับปีเริ่มต้น รัชกาลที่ 1 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ซุบ ข้าพระพุทธเจ้าทาน 3 ครั้ง⁽⁴⁾ แต่อย่างไรก็ตามจินตมณีนับความพ้องนี้ยังมีส่วนปลีกย่อยที่ต่างกันอยู่มาก

1.2 จินตมณีนับความแปลก

จินตมณีนับความแปลก คือหนังสือจินตมณีนี่มีเนื้อความแตกต่างไปจากฉบับความพ้องมากกล่าวคือ การดำเนินเนื้อหาต่างไปจากจินตมณีนับความพ้อง ซึ่งอาจจะมีการแต่งเสริมเพิ่มความและตัดทอนบางตอนในฉบับความพ้องออกไป เช่น ไม่เริ่มต้นด้วยอักษรศัพท์เหมือนจินตมณีนับความพ้อง แต่กลับเริ่มต้นตอน โนม พุทธาย สิทธิ แล้วแจกอักษรคือ สระ พยัญชนะ (ก ถึง ฮ) ประสมอักษรแล้วแจกลูกตามแม่สะกด ก.กา ถึง แม่เกย ฯลฯ

จินตมณีนับความแปลกพบ 2 ฉบับ เท่านั้นคือ ฉบับที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพประทานแก่หอสมุดฯ และฉบับที่หอสมุดมีมาแต่เดิมอีกเล่มหนึ่ง ทั้งสองฉบับมีบานแพนงเหมือนกัน (ต่างไปจากฉบับความพ้อง) ว่า

“ศักราช 645 ปีมะแมศก⁽⁵⁾ พญาร่วงเจ้าได้เมืองศรีสัชชนาโดย จึงได้แต่งหนังสือไทยแลแม่อักษรทั้งหลายตามพากย์ทั้งปวงอันเจรจาซึ่งกันและกัน และครั้งนั้นได้แต่งแต่แม่อักษรไว้จะได้แต่งเป็นปรกติวิจารณ์ (หมายถึงตำราสำหรับเรียน อ่าน) ห้ามได้ และกลุบุตรผู้อ่านเขียนเป็นอันยากนักแลหนึ่ง แม่หนังสือแต่ ก.กา ถึง กน ฯลฯ จนถึงเกย นั้น เมืองขอมก็แต่งมีอยู่แล้ว พญาร่วงจึงแต่งแต่รูปอักษรไทยต่าง ๆ แลอักษรขอม คำสิ่งหลพวกอื่นนั้นเดิมมีแต่ดั้งนี้ พระอาจารย์เจ้าผู้มีปัญญาจะให้วิจารณ์จึงแต่งกำกับไว้ดังนี้ เพื่อให้กลุบุตรอันเล่าเรียนพิจารณาเห็นแต่เดิมมีแม่อักษรขอมดังนี้”

แต่อย่างไรก็ตามหนังสือจินตมณีนับความแปลกนี้ คงไม่แพร่หลายมากนัก คือมีต้นฉบับน้อยจึงพบเพียง 2 ฉบับเท่านั้น และคงเป็นแบบเรียนที่เจ้าสำนักเรียนสำนักใดสำนักหนึ่งแต่งเพิ่มเติมขึ้นเพื่อใช้สอนลูกศิษย์ อีกประการหนึ่งสำนักเรียนอื่น ๆ ยังเห็นว่าจินตมณีนับพระโหราธิบดี (ฉบับความพ้อง) มีความสำคัญมากกว่าฉบับความแปลก จึงนิยมใช้ฉบับความพ้องและคัดลอกกันแพร่หลายกว่า

1.3 จินตมณีนับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท (สมัย ร.3)

กรมหลวงวงษาธิราชสนิท กวีสมัย ร.3 เป็นลูกศิษย์ของสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งท่านได้กล่าวไว้ในโคลงตอนที่กล่าวถึงนามท่านว่า ดังนี้

(4) ดูรายละเอียดใน ธนิต อยู่โพธิ์ “บันทึกเรื่องหนังสือจินตมณี”, เรื่องเดิม, หน้า 123 - 154

(5) จุลศักราช 645 ตรงกับ พ.ศ. 1826 ซึ่งข้อความนี้ตรงกับศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหง

○ ตนต์ุศิษย์แจ้ง

เจนอรรถ

กรมมุขิตชิโนรสวัจ

นาทชี ..... ฯลฯ (6)

จินตามณีฉบับนี้กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ประพันธ์ขึ้นโดยการเลียนแบบจินตามณีฉบับพระโหราธิบดี เพียงแต่ปรับปรุงให้เข้าใจง่ายขึ้น เพื่อที่จะใช้สอนพระราชโอรสและพระราชธิดาในสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ร.3 และคงใช้ควบคู่กันไปกับจินตามณีฉบับพระโหราธิบดี จึงเรียกกันว่า “ประถมจินตามณี เล่ม 2” และเรียกฉบับเดิมว่า “ประถมจินตามณี เล่ม 1” (ดูรายละเอียดอื่น ๆ ในจินตามณีเล่ม 2 ในบทที่ 4 วิจารณ์หนังสือจินตามณี เล่ม 2)

1.4 จินตามณีฉบับหมอบรัดเล

เป็นฉบับที่รวบรวมหนังสือแบบเรียนพิมพ์รวมเล่มไว้ มีทั้งจินตามณี ประถม ก.กา ประถมมาลา และปทานุกรม นอกจากนี้ยังเพิ่มเติมแทรกเรื่องและคำอธิบายต่าง ๆ ไว้อีก (7) แสดงให้เห็นว่าหมอบรัดเล ต้องการพิมพ์หนังสือแบบเรียนของไทย เพื่อที่จะใช้เป็นตำราเรียนแก่กุลบุตรกุลธิดาในสมัยนั้น ทั้งคนไทยและชาวต่างประเทศ การจัดพิมพ์ครั้งนี้หมอบรัดเล น่าจะใช้ นักปราชญ์ไทยช่วยเหลือในการรวบรวม เพราะปรากฏข้อความเพิ่มเติมอยู่หลายตอนที่สื่อแสดงว่า ต้องการที่จะให้แบบเรียนเล่มนี้เป็นตำราเรียนภาษาไทยของชาวต่างประเทศด้วย เช่น มีการแบ่งอักษร 44 ตัว ออกเป็น 5 กลุ่ม ตามลักษณะการเกิดของเสียง (ฐานกรณ์) และได้อธิบายไว้ชัดเจนว่า “อันแบ่งอักษรเป็น 5 จำพวกเช่นว่ามานี้ ไม่สู้สำคัญนักแก่กุลบุตรที่เป็นไทย แต่จำพวกคนมาแต่่นอกผู้เป็นปราชญ์ชอบเรียนภาษาไทยละเอียด เขาเห็นสมควรจะแบ่งอักษรไทยเช่นว่านี้ เราจึงแบ่งตามใจเขา จะได้เป็นประโยชน์แก่ฝรั่งบ้าง” (8) นอกจากนี้ยังปรากฏว่าได้นำเอาเครื่องมเหยวรรคตอนแบบอังกฤษมาอธิบายไว้ด้วย ในตอนท้ายเล่มยังมี ราชาศัพท์ ศัพท์กัมพูชา โคลงกลบทต่าง ๆ ในจารีกวีตเซตุนจน รวมอยู่ในเล่มเดียวกันนี้

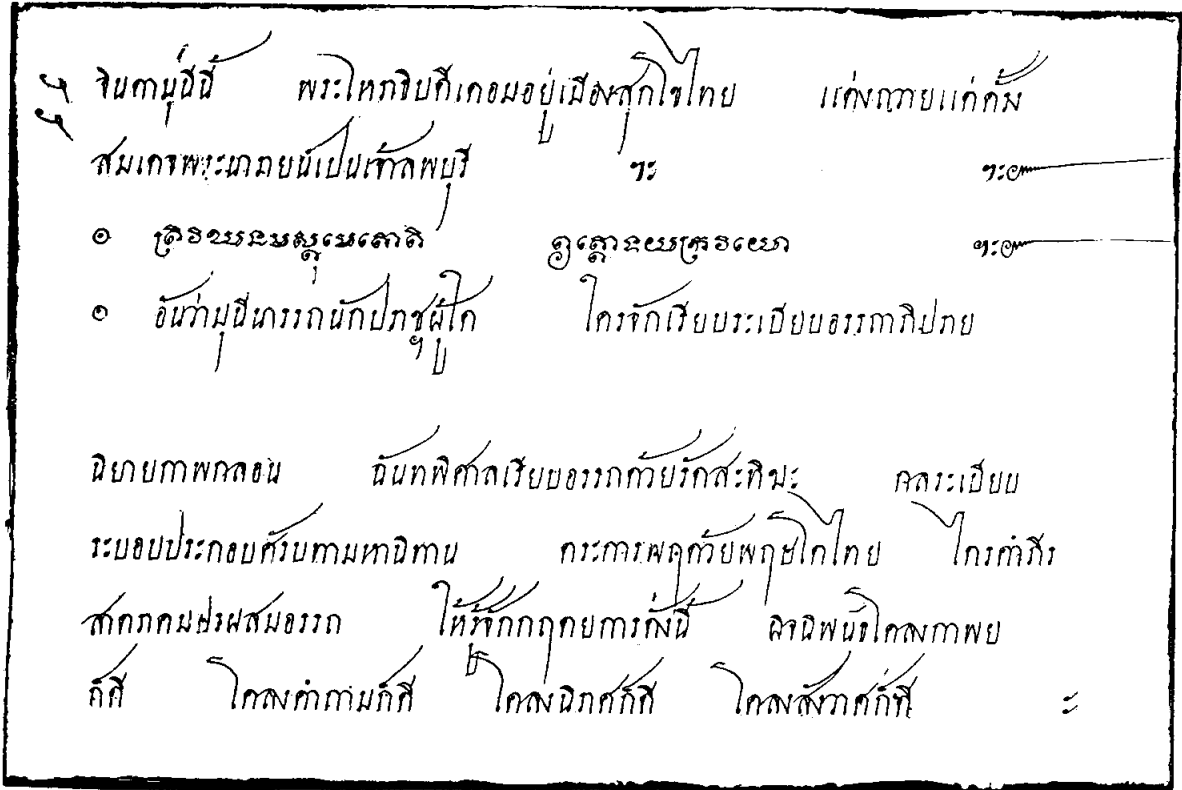
แต่อย่างไรก็ตามหนังสือจินตามณีฉบับหมอบรัดเลพิมพ์นี้ ได้รับความนิยมโดยทั่วไป เพราะเหตุว่าเท่าต้นฉบับได้ง่ายกว่าการคัดลอกด้วยมือเหมือนฉบับอื่น ๆ อีกประการหนึ่งจินตามณีฉบับนี้ยังเป็นที่รวมของแบบเรียนเล่มอื่น ๆ อีกด้วยดังกล่าวแล้ว ฉะนั้นจึงพบว่าต่อมาอีกไม่นานนักโรงพิมพ์พานิชกุศลได้นำมาพิมพ์จำหน่ายอีกครั้งหนึ่ง

(6) กรมหลวงวงษาธิราชสนิท, จินตามณี เล่ม 2 (ศิลปบรรณาการ, 2512), หน้า 110

(7) ไม่ทราบ ปีพิมพ์ที่แน่นอน ส่วนจินตามณีฉบับความพ้องนั้น โรงพิมพ์หมอสมีท บางคอแหลม พิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2413 หมอบรัดเล ตั้งโรงพิมพ์สมัยเดียวกัน ฉะนั้นจึงน่าจะพิมพ์ในสมัยใกล้เคียงกัน และโรงพิมพ์พานิชกุศลได้นำมาพิมพ์อีกครั้งหนึ่ง พ.ศ. 2448

(8) ธนิต อยู่โพธิ์ เรื่องเดิม, หน้า 141

ส่วนเนื้อหานี้ จินตามณีเป็นฉบับความพ้อง แต่มีการแก้ไขเพิ่มเติมอยู่หลายตอน และประถม ก.กา ใช้ประถม ก.กา (แจกลูก) เพื่อให้เด็กรู้จักอักษรไทย และการประสมอักษร ส่วนประถมมาลา นำมาพิมพ์ไว้ทุกตอน อาจารย์ชนิด อยู่โพธิ์ จึงเรียกจินตามณีฉบับนี้ว่า “จินตามณี ฉบับสำรวมใหญ่” (9) ซึ่งเป็นการรวมแบบเรียนไทย และแก้ไขเพิ่มเติมเพื่อให้เป็นตำราเรียน ภาษาไทยของชาวต่างประเทศ

รูปที่ 1
ภาพต้นฉบับลายมือหนังสือจินตามณี ย่อ 1/4

(9) เรื่องเดียวกัน, หน้า 141

2. ผู้แต่งและธรรมเนียมการแต่ง

หนังสือจินตมณีฉบับความพ้อง ซึ่งเป็นฉบับที่พบมากที่สุดและมีเนื้อความส่วนใหญ่เหมือนกัน ฉะนั้นจึงเชื่อว่าเป็นฉบับที่คัดลอกมาจากต้นฉบับเดิมสมัยกรุงศรีอยุธยา และไม่มีผู้ใดเจตนาแก้ไขปรับปรุงเหมือนฉบับอื่น ๆ ถึงแม้ว่าจะมีความไม่ตรงกันบ้างเล็กน้อยนั้น เข้าใจว่าคัดลอกตกหล่น หรือผิดพลาดโดยมิได้ตั้งใจ จินตมณีฉบับความพ้องนี้จะมีข้อความที่บอกผู้แต่งไว้ชัดเจนอยู่ 2 ตอน คือ

- จินตมณีนี้ พระโหราธิบดี เดิมอยู่เมืองสุโขทัย แต่งถวายแต่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์ เป็นเจ้าลพบุรี
- ขุนปราชญ์หนึ่งเลอศ เป็นโหราประเสริฐ ปัญญาชำนาญ ชาวโชนบุรี สวัสดิพิศาล ข้า-พระภูบาล เจ้ากรุงพระนคร .....ฯ

ความทั้งสองตอนนี้อยู่ท้ายของการจบตอนทั้ง 2 แห่ง กล่าวคือตอนต่อไปก็จะเริ่มต้นใหม่จึงทำให้วินิจฉัยไปได้ว่า หนังสือจินตมณี นี้มีกวีหลายคนช่วยกันแต่ง และแต่งกันคนละตอน จึงปรากฏว่ามีประณามพจน์ (บทไหว้ครู) อยู่ถึง 4 ตอน คือ

- 1) ตอนเริ่มต้น ก่อนอธิบาย อักษรศัพท์
- 2) ตอนก่อน อธิบายการใช้ ศ ษ ส และแจกลูก ประสมอักษร จบด้วยการบอกว่า “จินตมณีนี้ พระโหราธิบดี เดิมอยู่เมืองสุโขทัย แต่งถวายแต่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าลพบุรี”
- 3) ตอนก่อนอธิบายตัวสะกด แม่ ก.กา ... เกย โดยประพันธ์เป็นโคลงสี่อธิบาย ซึ่งน่าจะตั้งข้อสังเกตว่าประพันธ์ซ่อมขึ้นใหม่ เพราะปรากฏว่าได้อธิบายถึงไม้ตรี ไม้จัตวา ด้วย
- 4) ตอนก่อนอธิบายฉันทลักษณ์ ไหว้ครูด้วยกาพย์สุราคนวงค์บทหนึ่ง และจะจบท้ายกาพย์ได้กล่าวถึงนามผู้ประพันธ์ว่า (แล้วดำเนินเรื่องฉันทลักษณ์ไปจนจบ)
  - ขุนปราชญ์หนึ่งเลอศ เป็นโหราประเสริฐ ปัญญาชำนาญ ชาวโชนบุรี สวัสดิพิศาล ข้าพระภูบาล เจ้ากรุงพระนครฯ

อย่างไรก็ตามจากการสันนิษฐานของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพนั้นได้ให้ข้อยุติที่ว่าพระโหราธิบดี และขุนประเสริฐนั้นเป็นบุคคลคนเดียวกัน โดยสรุปว่า พระโหราธิบดี นั้นบ้านเดิมอยู่ที่เมืองสุโขทัย และย้ายมาอยู่เมืองโชนบุรี (หรือในพงศาวดาร เรียกอีกชื่อว่าสระหลวง ซึ่งหมายถึงพิจิตร) และได้สันนิษฐานว่าพระโหราชาวโชนบุรีนี้ได้แต่งพระราชพงศาวดาร (พงศาวดาร

ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ) อีกเล่มหนึ่งตามรับสั่งของสมเด็จพระนารายณ์ในสมัยใกล้เคียงกัน โดยทรงพระราชดำริว่าให้พระโหราฯ แต่งแบบเรียนและพระราชพงศาวดารก็เพื่อที่ใช้เป็นตำราเรียนของเด็กไทย และเป็นการให้ความรู้แก่ชาวต่างประเทศที่เข้ามาเมืองไทยในครั้งนั้นด้วย

ส่วนธรรมเนียมการประพันธ์นั้น เข้าใจว่าพระโหราฯ ได้แต่งขึ้นเพื่อใช้สอนเด็ก ๆ เป็นตอน ๆ ฉะนั้นท่านจึงเริ่มต้นไหว้ครูทุกตอนเมื่อเปลี่ยนตอนใหม่ หรือเปลี่ยนบทใหม่ และบางตอนท่านก็ใส่ชื่อของท่านไว้ด้วย การจัดลำดับเรื่องตามความจำเป็น ความยาก – ง่ายของการเรียน หนังสือไทยนั้นท่านอาจจะจัดลำดับไว้เป็นตอน ๆ ตามความเหมาะสมกับเด็กที่มาเรียน ส่วนเรื่องฉันทลักษณ์นั้น คงจะแต่งไว้เพื่อลูกศิษย์ที่มีความเป็นเลิศเฉลียวฉลาด ที่รักทางด้านกวีนิพนธ์ ซึ่งไม่จำเป็นสำหรับเด็กทั่ว ๆ ไปที่ต้องการเพียงการอ่านออกเขียนได้ แต่ภายหลังการคัดลอกได้คัดลอกรวมกันเป็นเล่มเดียว จึงดูว่าเนื้อหาในเรื่องจินดามณีไม่กลมกลืนกัน ยังดูเป็นตอน ๆ ดังกล่าว

3. วิเคราะห์เนื้อหาของจินดามณี

เนื้อหาในเรื่องจินดามณีนี้อาจจะแบ่งได้ 5 ตอน คือ

- 1) อักษรศัพท์ และการใช้ ศ ข ส
- 2) แจกลูกตัวอักษร คือ ไตรยางศ์ การประสมอักษรและตัวสะกด กับการผันเสียงวรรณยุกต์
- 3) อธิบายตัวสะกดตามแม่ ก.กา ถึง เกย คำเป็น คำตาย
- 4) อธิบายการแต่งโคลง กาพย์ ฉันท์ (ฉันทลักษณ์)
- 5) อักษรรหัสต่าง ๆ

3.1 อักษรศัพท์

ตอนอักษรศัพท์ และการใช้ ศ.ข.ส. นี้เป็นการรวบรวมคำที่เขียนยากอ่านยาก หรือคำที่มักจะเขียนกันผิดไว้เป็นหมวดหมู่ เพื่อนักเรียนจะได้ทบทวนจดจำ ในอักษรศัพท์นี้ท่านไม่ได้ให้คำอธิบายใดๆ นอกจากรวบรวมคำมาเรียงไว้จำนวนมาก (ดูภาพต้นฉบับลายมือรูปที่ 2)

๒ ศิริศัพท์ ๗ หมวด การประนอม ทศนักรประนอม บรมไตรโลกยโสสิ
ไกรวิกน ชาติโลกการณ นอนนัสการ พระสรวิชาติ คำภีร์คุณพันสิล อธิกา
โศภิตัญญ ร้อยทั้งเวียนนตท อักษรปราชญ์หรือ ใ้สอนคนก็มิต ใ้เป็ชฌนัย
สืบสัพย ท้าโลกศทภชไทย ไ้ปรก ไ้ปรจนาตจเข้าเดือน ร้อยทั้งใ้เป็รทณนชษ

ตลกศอทธอักษรกึ่งนี้ ะ พระบาท บาทพระสงฆ บาทเชือกกลิ้ง เงินบาท
บาทธากกร อุบาท วิมุกถิ นิยายนิบาท สัชรบาท พระโพธิสัตถ พระเมท
กระษัตริกรร กระษัตริษทกสิ พระโพธิสัตถ ทศสิรวิสัตถ สักฉนกร สักขสัทธา
ศักกททบุญ รุกบรยสัสย สักก่าเส็งง สักเน็งสักกาทท พรรกว่าหมู้

ก่ง ๆ แล่สนธิ พชวัชช พรรกว่าทเส็งง พรรว่าฝ่น พรรว่าชัวักทชค

รูปที่ 2

ภาพต้นฉบับลายมือหนังสือจินตามณี, ใ้หวักร, อักษรศัพท์.

อักษรศัพท์นี้มีรายนำใ้หวัพระรัตนตรัย แล้วนำคำที่มักเขียนกันผิดมารวมไว้ซึ่งแยกได้ 3 กลุ่ม คือ

1) คำที่มีเสียงพ้องกันแต่เขียนได้หลายแบบ ตัวอย่าง (เขียนตามต้นฉบับอาจจะไม่ตรงกับอักษรวิธีสมัยปัจจุบัน) พระบาท บาทพระสงฆ บาทเชือกกลิ้ง เงินบาท บาทอาวุธ อุบาทวะ วิบัตติ นิยายนิบาท สันระบาท พระโพธิสัตถ มหากรษัตริราชราช กรษัตริยชาติ ชาติสรรพสัตถ สัตตนกร สัตยสัจจจรจจา ศรัทธาทำบุญ จตุบรยสัสย ฯลฯ

2) คำศัพท์พร้อมกับคำแปล เช่น

ชลมารคว่าทางน้ำ สดลมารคว่าทางบก มาศว่าทอง มารคว่าหนทาง มาตราหนึ่ง มาทศสังคตติจใจใด ๆ วงษ พงษว่าญาติ ยาจน่าขอ ยাত্রว่าไป ทรพยทายาทว่า

พายน มฤชปายาส เขาไกรลาศบรรพต มาลาช มาลา มาโดยว่าพวงดอกไม้ เสวตรฉัตร
 ฐช ฐัช ว่ารง จรเขื่อนน้ำ จเขื่อนตรี ตเขื่อนไม้ ฆ่าชีพิตริให้ตาย ฆ่ามิให้ตาย
 รบศึกข้าศึก ข้าพณหัวเจ้า ฯลฯ

3) กำพ้องความหมาย คือรวบรวมคำที่มีความหมายเหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกันแต่
 เขียนได้หลายอย่างเช่นตัวอย่าง (เขียนตามต้นฉบับเดิม)

ภูบาล ภูเบศ ภูเบนทร ภูมณฑ ภูนา ภูไนย ภูนารรต ภูเนตร ภูนัตไทรย
 ภูมิศวร ภูมินท ภูบดี ภูบดีนทร ภูธร ภูตลา ฐรรักษ ฐเรศตรี นรินทร นเรนทร
 นเรศ นรัศ นราชบดี นฤบดีนทร นฤบาล นฤเบนทร นฤเบศ นฤปนารต จอมจักรี
 จอมราช จอมยศราชา จอมภพนารต จอมโลกย จอมนารรต จอมกรษัตร์ ปิ่นเกล้า
 ชาติรี จุฬามณี จุมพล ธรนิศวร ราชา ราช ราชไชย ราช ราชัส ราชเนทร ท่านไทรณี
 ท้าวธรนิศ ไทชเรตตรี ไทชรี ฐรรักษ กรษัตร์ราชธา สุรชาติ ขัตติยวงษ ระพีพงษ
 สุริโยศตม มไหสุรศักดิ์ มหันตมหิตราชา ว่าญา มาดา มาตร บิดา บิดร บิดุเรศ
 บิดุราช ชนิฐา นัตดาหลาน ทารา ภริยา ภรรยา บาทบรจาริกา อิตถิ ษัตร์ นารี
 บุตรี เขาวมาลย ุโษ ุพาส นงคราญ นงโพท นงพาล พฐ พเท พนดา วนิดา
 สุดา ธิดา อ่อนไท เทวี เทพี ฯลฯ

3.2 การใช้ ศ ษ ส, ไม้้วนและไม้ลย

เริ่มต้นด้วยการให้ครุด้วยฉันท 14 (วสันตฉลิก) และอธิบายการใช้ ศ. ษ. ส. ด้วยฉันท 14
 เช่นกัน ตอนท้ายเป็นการอธิบายและตัวอย่างการใช้ ไอ ไม้้วนและ โไอ ไม้ลย และจบด้วย
 การอธิบายการใช้ ฤ ฤา และ ฃ ฃา ในการประพันธ์โคลง ฉันท ด้งนี้

1) ตัวอย่างการใช้ ส.

○ สรรเพชสัทธรรมแลสง-	ชม ประเสริฐแก่นสาร
สนสูตรสดับนิแลสังหา-	ร แลแพสยสัตยา
○ โกสมภกสรสมบัต-	ดีแลสวัสดิโสภา
เสาสูรสวรรค์แลสุรา	สุรสีทศีสมภาร
○ สมเดจสหสนยเสมอ	สี่นปราชูสงกรานต
สมฤทศีสมาธิสภสถาน	สุภาพสุนทร
○ สมบูรณเสากรแลเสน-	รุสมุทสมสมร
สารวีสมรรตแลสลอน	แลตรัสสละสมาคม ฯลฯ

2) ตัวอย่างการใช้ ศ.

○ ไพศาลศักรพิเศศ	แลศับทศรัทธา
ศัทรุแลศุขศุทธอา	ศรภขไศยรัศมี
○ อาศรมศีลแลศิวา	ศรโคตรเศรยฐี
อากาศแลพิศมศุลี	ยศศักดิ้อศวา ..... ฯลฯ

3) ตัวอย่างการใช้ ข.

○ บุษยาแลกฤษณกฤษ	เขษมกรษัทรษัตรี
โอภาษจักษุมหิษี	รักษโทษภูษา
○ อักษรรากษษแลยัก-	ษแลเกษบุษบา
พฤกษาฤษีบุษมา	นุษยภิกษุเหาะหรรษ ... ฯลฯ

4) ตัวอย่างการใช้ 'ไม้ม้วน 20 คำ' ประพันธ์เป็นกาพย์ยานี 11 ดังนี้

○ ฝัใจแลให้ทาน	ทั้งนอกในแลใหม่ใส
ใครใครแลของโย	อันใดใช้แลไหลหลง
○ ใสกลสไฟไบ้	ทั้งใต้เหนือแลใหญ่ยง
ใกล้ไบแลไช้ง	ญี่สิบม้วนคืออวาจา ฯ

5) ตัวอย่างการใช้ 'ไอ ไม้มลาย' เขียนว่าไอไม้มลายมี 80 คำ (ความจริงมากกว่านั้น)

○ ท้าวไทแลไพร่พล	ทั้งพงไพรแลไร่นา
ยโยแลอ้อทยา	ไศรยไมยเทอศไกร
○ นัปไวแลปลดไปปล่	แลลูกไล่แลแล่นไกล
โยไฟไปไร่ไป	แลร้องไห้ใจจริง .... ฯลฯ

3.3 การแจกลูกอักษร

อธิบาย สระ พยัญชนะ การประสมอักษร การผันเสียงวรรณยุกต์ โดยละเอียด ซึ่งท่านได้กล่าวเป็นตอน ๆ ดังนี้

1) สระ ในส่วนที่เป็นสระนั้นได้แจกแจงไว้เพียง 20 เสียงเท่านั้น ไม่ปรากฏสระประสมรวมอยู่ (ฮัว ฮัว เอีย เอื้อเอ เอื้อ และ สระเออะ เออ) และสระเสียงสั้นบางเสียงไม่มี ดังนี้ นโม พุทธาย สิทธิ - ออา อี อี อี อู อู อู อู อู อู เอ แอ ไอ ไอ โอ เออ อ้อ อะ (ใช้สระแบบภาษาเขมร)

2) พยัญชนะ ได้แจกแจงพยัญชนะทั้ง 44 ตัว ในการเขียนสื่อแสดงว่าพยายามอธิบายถึงระดับเสียงพยัญชนะเหล่านั้นตามไตรยางศ์ด้วย คือเขียนตัวพยัญชนะไว้ 2 ระดับ เพื่อแสดงให้เห็น

เห็นว่าเป็นอักษร สูง กลาง และต่ำ ส่วนตอนท้ายได้บอกถึงวิธีอ่านว่า ให้อ่านเสียงสูงเฉพาะ
อักษรที่อยู่บนบรรทัด (อักษรสูง) ส่วนอักษร 33 ตัวให้อ่านออกเสียงกลางเสมอกัน ตัวอย่าง

ก ข ฃ ค ฅ ฆ ง จ ฉ ช ฌ ญ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ ด ต ฒ
บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม ย ร ล ว ส ศ ษ ห พ อ ฮ

3) การแจกลูก คือการประสมอักษรให้เป็นคำ (พยัญชนะ, สระ, วรรณยุกต์, ตัวสะกด)
การแจกลูกนี้ได้นำเอาพยัญชนะ ทั้ง 44 ตัวมาประสมกับสระ 15 เสียง และได้กำหนด
วิธีออกเสียงไว้ด้วย

- อักษรกลาง 9 ตัวคือ ก จ ฎ ฏ ด ต บ ป อ ออกเสียงเบาไม่ก้อง เมื่อประสมเสียงสระ
แล้วไม่อ่านออกเสียงเบา และออกเสียงเบาสูงขึ้น 4 เสียงที่ประสมกับสระ อี อี้ อุ ุอะ ดังนี้

ก กา กิ กี้ กึ กู เก แก ไก โก โคะ คำ กะ

- อักษรสูง 11 ตัว คือ ข ฃ ฉ ฐ ฒ ผ ฝ ส ศ ษ ห มีเสียงก้อง (คงจะหมายความว่าให้อ่านออกเสียงสูง) ให้อ่านเสียงหนักลง 4 ตัว ที่ประสมกับสระ อี อี้ อุ ุอะ ดังนี้

ข ฃา ฃิ ฃี้ ฃึ ฃู ฃเ ฃแ ฃไข ฃเ ฃอ ฃำ ฃะ

- อักษรต่ำกว่า 24 ตัว มีเสียงก้องต่ำ ให้อ่านเสียงทุ้มลง 4 เสียง (ส่วนเสียงอื่น ๆ คงให้อ่านเสียงก้องต่ำกว่าอักษรสูง) ดังนี้

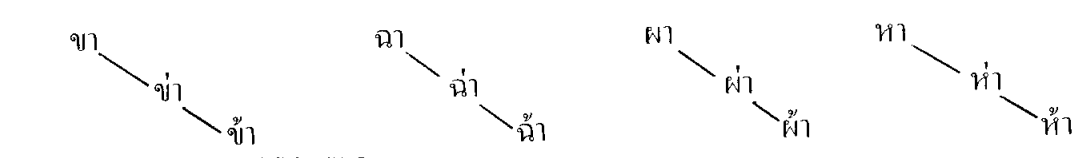
ค คา คิ คี คึ คู เค แก ไค โค โคะ คำ กะ

4) การผันเสียงวรรณยุกต์

ในหนังสือจินตามณีฉบับความพ้อง จะสอนให้ผันเสียงวรรณยุกต์เฉพาะวรรณยุกต์ เอก
และ โท เท่านั้น ไม่ปรากฏวรรณยุกต์ ตรี และ จัตวา ฉะนั้นจึงน่าจะเข้าใจได้ว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา
นั้นยังไม่นิยมใช้วรรณยุกต์ ตรี และ จัตวา วรรณยุกต์จะปรากฏทั้ง 4 รูปชัดเจนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

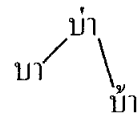
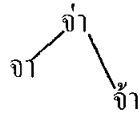
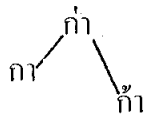
การผันเสียงวรรณยุกต์ได้แยกตามอักษรสูงอักษรกลางและอักษรต่ำ ในการเขียนนั้น
พยายามที่จะแสดงให้เห็นระดับเสียงสูง ต่ำ ของวรรณยุกต์ด้วย โดยวิธีเขียนอยู่ต่างระดับในเส้น
บรรทัด ดังนี้

ก. อักษรสูง ให้อ่านคำต้นเสียงสูงและลดลงไปตามลำดับ เรียกว่าผันเสียงเป็นรูปค้อนหางวัว
(บางฉบับว่ารูปค้อนหางโค) ดังนี้

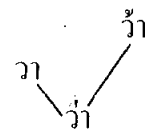
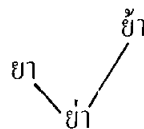
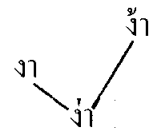
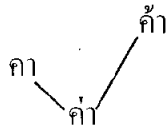

*การอธิบายการออกเสียงพยัญชนะใน จินตามณี ตามวิธีของโบราณจารย์นี้ เป็นคนละส่วนกับหลักเกณฑ์ในภาษาศาสตร์
ปัจจุบัน

ข. อักษรกลาง คำต้นให้อ่านเป็นเสียงกลาง แล้วจึงอ่านขึ้นตามไม้เอก แล้วลงตามไม้โท ดังรูปจั่ว (หน้าจั่ว) ดังนี้

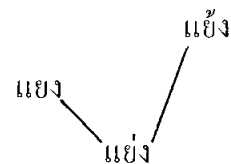
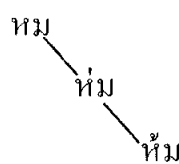

ค. อักษรต่ำ คำต้นให้อ่านเป็นเสียงกลางแล้วอ่านต่ำลงตามไม้เอก แล้วอ่านสูงขึ้นตามไม้โท ลักษณะเช่นนี้ในจินตมณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศเรียกว่า “รูปเดี่ยวไถ่” ดังนี้

5) การแจกแม่สะกด

การแจกแม่สะกดนั้นได้แจกละเอียดทั้งเก้าแม่ โดยแบ่งกลุ่มที่เป็นคำเป็นไว้พวกหนึ่ง และคำตายไว้อีกพวกหนึ่ง ส่วนแม่ ก.กา (แม่ที่ไม่มีตัวสะกด) ได้บอกว่าสระเสียงสั้นเป็นคำตายด้วย นอกจากนี้ยังแสดงการผันเสียงวรรณยุกต์ (เอก โท) ตามแม่สะกด กง กน กม เกว เกอย ด้วย เช่น

ฯลฯ

เมื่อจบความผันวรรณยุกต์แล้วมีความบอกผู้แต่งไว้ดังนี้ “จินตมณีนี พระโหราธิบดี เดอมอยู่เมือง สุโขทัย แต่ถวายแต่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าลพบุรี” ซึ่งแสดงถึงการจบความหรือจบเรื่องก็ได้

3.4 การอธิบายตัวสะกด

มีข้อความเริ่มต้นเหมือนขึ้นเรื่องใหม่ ซึ่งแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ และความต่อไปที่อธิบายถึงตัวสะกดก็แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพเช่นเดียวกัน รวมแล้วมีโคลงอยู่ 10 บท และคำอธิบายความเรียงอีกเล็กน้อย ซึ่งน่าจะตั้งข้อสังเกตว่าตอนนี้เป็นตอนที่แทรกเข้ามา โดยมีผู้อื่นแต่งเพิ่มเติม

ภายหลังก็ได้ ตัวอย่าง

1) โคลงเริ่มต้น

○ นโม ก ข จิ่ง	ก กา
ตามอักษรอรธธา	แต่งไว้
กน กง กค กม มา	ตามต่อ
กบ กก เกยสุดไซรั	สิบนี้คำไทย

2) โคลงอธิบายแม่สะกดทั้ง 9 แม่ และคำเป็นคำตาย ตัวอย่าง

○ น.นพกอก่อเหง้า	อักษร
แจกจ้อทาทาหรณ์	แห่งนั้น
กค กบ กก ม้วยมรณ	สามแม่ (คำตาย - ม้วยมรณ)
กน กง กม เกยนั้น	ชีพได้นามตรี (คำเป็น - ชีพได้)
○ ส จ ต ถ ท ไซ	ต่างกค (ตัวสะกดแม่กค)
กน ญ ร ล พด	แต่งตั้ง (แม่กน)
พ ป ภ ท่านสมมต	ต่างกบ แลนา (แม่กบ)
ข ค ต่างกขจิ่ง	แจกให้เห็นแสดง (แม่กข)
○ แจก ก กา ท่านห้าม	โดยหมาย
กิ กี่ กุ กะ ตาย	แห่งนั้น
เกียะ เกือะ เกอะ กัะราย	เรียงทั่วไปนา
เกะ แกะ โกะ เกะนั้น	เหล่านี้คำตาย
○ กก กค กบเหล่านี้	คำตาย
ให้กฺลบุตรทั้งหลาย	พึงรู้
กน กง กม ภิปราย	สามเหล่า น้ณา
ควรใส่เอกโทผู้	ปราชู ไว้เป็นเฉลิมฯ.

3.5 อธิบายการแต่งคำประพันธ์

ในส่วนที่อธิบายการแต่งโคลงรวมอยู่กับส่วนที่อธิบายการแต่ง ฉันท์ ซึ่งเป็นส่วนที่มีความยาวมากกว่าตอนอื่น ๆ ฉะนั้นในที่นี้จะแยกอธิบายเป็น 2 ตอน คือ โคลง และ ฉันท์ ในส่วนที่เป็นคำประพันธ์นี้เชื่อว่าพระโหราธิบดีต้องการให้เป็นตำราวิชาการชั้นสูง เพื่อให้ผู้ที่สนใจหรือรักในเชิงกวีนิพนธ์ศึกษาต่อจากการเรียนในระดับชั้นมูลฐาน คืออ่านออกเขียนได้ ที่เรียกในสมัยก่อนว่าเรียน นโม ก.ข.

ในส่วนที่เป็นโคลงพบว่าได้อธิบายการประพันธ์โคลงสี่ (ส่วนโคลงสอง และโคลงสาม ไม่กล่าวไว้) และโคลงขับไม้ (แต่งสลับกับกาพย์ขับไม้) ตลอดจนโคลงกลอักษร ในการอธิบาย เรื่องโคลงในหนังสือจินดามณีได้อธิบายแผนผังของโคลงสี่สุภาพ ส่วนโคลงแบบอื่นๆ นั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการยกตัวอย่างและบอกชื่อชนิดของโคลงกลอักษรเหล่านั้นไว้ด้วย

การที่เชื่อว่าส่วนที่เป็นคำอธิบายฉันทลักษณ์เป็นอีกตอนหนึ่งนั้น เพราะว่ามีกรกล่าว ประณามพจน์ และบอกชื่อผู้ประพันธ์ไว้ด้วย ดังนี้

- นมัสสตีวา นบพระศาสดา นบพระธรรมาน นบสงฆ์ผู้เป็น
นาบุญแก่นสาร นบครูอาจารย์ ท่านผู้สั่งสอน
- ขอผูกตำนาน ดำเนอรรรถการ ตำนานเกลากลอน
เปนนทย่อมผูก เปนครูอักษร เปนโคลงกาพย์กลอน ฝัดบพตันปลาย
..... ฯลฯ (และจบท้ายประณามพจน์บอกชื่อผู้ประพันธ์กับวัตถุประสงค์)
- ขุนปราหูหนึ่งเลิศ เป็นขุนประเสริฐ ปัญญาชำนาญ ชาวโอฆบุรี
สวัสดิพิศาล ข้าพระภูบาล เจ้ากรุงพระนคร
- น้ำเอาตำนาน ดำเนอรรรถการ ตำนานเกลากลอ
ผูกไว้เป็นฉันท พากย์ครูอักษร จงสถาพร จำเริญสวัสดิ
- แต่เจ้าแผ่นดิน กรุงราชภูมิินทร์ นราธิบดี จงเกียรติพระยศ
ปรากฏเปรมปรีดิ์ ทุกให้สฤติ ทิวท้องโลกฯ (ดูตัวอย่างในรูปที่ 3)

1) การอธิบายโคลงในหนังสือจินดามณี ในหนังสือจินดามณีได้อธิบายแผนผัง โคลงสี่สุภาพเหมือนปัจจุบัน ก็มี เอกเจ็ด โทสี่ ตัวอย่างโคลงแม่แบบที่นำมายกตัวอย่างได้แก่ โคลงจากลิลิตพระลอ คือ “เสียงลือเสียงเล่าอ้าง อันใด พี่เฮย” นั้นเอง

ส่วนการอธิบาย คณะ สัมผัส ของโคลงสี่สุภาพนั้นท่านอธิบายโดยใช้โคลง เช่น (ดูตัวอย่าง รูปที่ 3)

อธิบายคณะ

○ สิบเก้าเสวภาพแก้ว	กรองสนธิ์	(คำสุภาพที่ไม่มีวรรณยุกต์ 19 คำ)
จันทรมณฑลกล	สี่ถ้วน	(จันทรมณฑลคือ โทสี่คำ)
พระสุริยเสด็จดล	เจ็ดแห่ง	(พระอาทิตย์คือ เอกเจ็ดคำ)
แสดงว่าครูโคลงล้วน	เศษสร้อยมีสอง	

อธิบายสัมผัส

- ให้ปลายบาทเอกนั้น มาฟัด (คำสุดท้ายบาทเอกมาสัมผัส)

มงคลในทองคำ   สัปตมอขันทน   ไร่ไร่ไ้   ลักวักเก็บขามน
 ๐... หินหั่นนิกร   ภูเขินกโลก   ภาพพเมกรท   มกฉนิท
 วิชา   คุ้มวิชา   ผูกโซ่ลกรกสันสรท   ทกพรณเก็บกตม
 ๐... ฐนปลูกขุดดินเสอก   เป็นไห้ประเทศอร   ปญญาท้ใหญ่   ทาโง่น

ฎิบ   รัสสิกสิสารก   ทัพรรูปน   ทัพพร:นกร   ๖:๐๗
 ๐... เขททันท   กำเนอรอรกรท   กำเนนเกสกลอน   ๖
 ๐... ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑
 ๐... ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑
 ๐... ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑
 ๐... ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑
 ๐... ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑

ปกทฎเปรมปี   กกโกลก   ทักสิโลก   ๖:๐๗
 ๐... ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐
 ๐... ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐
 ๐... ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐
 ๐... ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐
 ๐... ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐
 ๐... ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐
 ๐... ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐   ๐

๐... ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑
 ๐... ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑
 ๐... ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑
 ๐... ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑
 ๐... ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑
 ๐... ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑
 ๐... ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑   ๑

รูปที่ ๓

ห้าที่บทสองวจน์	ชอบพร้อม	(คำที่ห้าของบทที่ 2)
บทสามคู่จเดี่ยวทัด	ในที่เบญจนา	(บทสามในคำที่ห้าเช่นเดียวกัน)
ปลายแห่งบทสองต้อง	ที่ห้าบทหลัง	(คำท้ายบทสองสัมผัสคำที่ห้าบทท้าย)

2) ตัวอย่างโคลงจากรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ในหนังสือจินตตามณีได้ยกตัวอย่างโคลงจากรรณคดีไทยอื่น ๆ แสดงให้เห็นว่าวรรณคดีที่นำมายกเป็นตัวอย่างในหนังสือจินตตามณีนั้นต้องเป็นวรรณคดีที่ประพันธ์ขึ้นก่อนจินตตามณี และเป็นโคลงที่รู้จักกันโดยทั่วไปอีกด้วย เช่น ลิลิตพระลอ รามเกียรติ์ (ต้นฉบับสมัยกรุงศรีอยุธยาคงหายไป จึงพบแต่บทพากย์บางตอนในหนังสือจินตตามณี) มหาชาติคำหลวง ฯลฯ เช่น

- ลิลิตพระลอ
  - เสียงกาเสียงเล่าอ้าง อันใด พี่เฮย
  - เสียงย่อมยอยศไกร ท้าวหล้า
  - สองเชื้อพี่หลับไหล ลั่นตั้น ภาพี
  - สองพี่คิดเองอ้า อย่าได้ถามเผื่อ

- จากมหาชาติคำหลวง หนังสือมหาชาติคำหลวงประพันธ์ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถคือ ปี พ.ศ. 2025 จากตัวอย่างโคลงในหนังสือจินตตามณีนี พบว่าได้ยกตัวอย่างโคลง และกาพย์ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือมหาชาติคำหลวงอยู่หลายตอน แสดงว่าหนังสือมหาชาติคำหลวงเป็นเรื่องราวที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในสมัยก่อนหน้านี เช่น

- ท้าวไทยนฤเทศข้า จับหนี
- ลูกราชสีห์กั้ว ไพร่ฟ้า
- พลเมืองบ่คูดี ดาลเดือด
- กระเหลือกกลับลิหน้า อยู่สร้างแสงบุญ (10)

(จากกัณฑ์ สักบรรพ มีคำเขียนกันบ้างเล็กน้อย)

ตรีเพชรทัณฑ์

- ปางนั้นสองราชไท่ ดาบศ
- สาพิมตไปมา กล่าวแก้ว
- ประทานราชเอารส สองราช
- เวนแต่ชูชกแล้ว จึงให้ชมทาน

(เข้าใจว่าจากมหาชาติคำหลวง แต่ไม่พบในฉบับที่พิมพ์ น่าจะเคยมีอยู่ในฉบับที่สูญหายแล้ว)

(10) จะเห็นว่ามีคำกลาดเคลื่อนกับฉบับลายมืออยู่หลายแห่งให้เปรียบเทียบ โคลงสุดท้ายในรูปที่ 3 กับโคลงอธิบายสัมผัสหน้า 43

ภาพยี่ยานี่

○ ครั้นเช้าก็หิวเข้า	ชายป่าเต้าไปตามชาย
ลูกไม้บ่ครันนวย	จำงายราชอดยั้น
○ เป็นไฉจ้งมาค่า	อยู่จรล่าต่อกลางคั้น
เห็นกุนนี่โหดเห็น	มาดูแลนนี่เพื่อใด ๆ

(กัณฑ์มัทรี ตอนพระเวสสันดรตัดพ้อนางมัทรีที่กลับจากป่าเวลามืดค่ำ)

- จากบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์ พบบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์อยู่หลายตอนในตัวอย่างของหนังสือจินตตามณี ซึ่งส่วนใหญ่จะรวมอยู่ในตอนอธิบายเรื่องฉันท กาศย์ การที่พบบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์อยู่ในหนังสือจินตตามณีนี้ แสดงให้เห็นว่าเรื่องรามเกียรติ์นั้นได้นำมาเล่นโจน และ ละคร ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นแล้ว หรือได้มีการประพันธ์เรื่องรามเกียรติ์เป็นฉบับภาษาไทยก่อนหน้าสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แต่เท่าที่เราศึกษาวรรณกรรมไทยนั้นพบสำนวนเรื่องรามเกียรติ์ที่เก่าที่สุดคือฉบับสมัยกรุงธนบุรี ถัดต่อมาคือฉบับสมัยรัชกาลที่ 1 ฉะนั้นจึงน่าจะเชื่อได้ว่าคนไทยสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นได้นิยมเรื่องรามเกียรติ์กันมากพอสมควร จึงพบบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์ได้นำมาชกเป็นตัวอย่างของภาพยี่ (บทพากย์) ในหนังสือจินตตามณี และสำนวนบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์เหล่านั้น ก็มีได้ปรากฏอยู่ในสำนวนรามเกียรติ์ฉบับในปัจจุบัน ตัวอย่าง เช่น

ฉันทลบทำเนอรกลอนห้า ทำนุก 18 (คือ 18 คำ วรรคแรก, สอง, สาม - 7, 5, 6 ตามลำดับ)

○ บัดนั้นอินทราชิบดี	ใช้เทพสารถึ
ชื่อมาตลีลีลา	
○ เอารถม้าแมนลงมา	ถวายสมเด็จพระราชา
ธราชกลางรณรงค์	
○ รถนี้รถอินทร์บรรยงก์	ตรัสใช้ดูข้าลง
มาถวายสมเด็จพระราชา ๆ	

(บทพากย์เรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระอินทร์ใช้มาตุลีนำรถม้ามาถวายพระราม)

ฉันทลบทำราชาพิลาปตำเนอรกลอน 4 (คือภาพยี่ฉบับ 16)

ใจความตอนนี้เป็นตอนพระรามติดตามนางสีดาที่ถูกทศกัณฐ์ลักพาไป แต่ต้นฉบับสมัยกรุงศรีอยุธยาคงสูญหายไป จึงพบบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์อยู่ในหนังสือจินตตามณี ดังนี้

○ เห็นนกเรียนอันโองการ	ว่านกเอียวาน
มาช่วยสว่างโลกา	

บทกลับเทศกลับ ปราบปราม กนกนกรไปเน้ ก่อทวยมมก

๐ ๕๕๐ ๕๕๐ ๕๕๐ ๕๕๐ ๕๕๐ ๕๕๐ ๕๕๐ ๕๕๐

๐ มัศจรรย์ เภา สุ่มสี่ เภา สุ่มสี่ เภา สุ่มสี่ เภา มัศจรรย์ เภา
มัศจรรย์ เภา สุ่มสี่ เภา สุ่มสี่ เภา ๕๕๐ ๕๕๐

๐

๐ เกกขมกล่อม กุกโง่โง่ ทพะทะนบ ทำก้อยโย
กุกโง่โง่ โม่ระพะภน ชิดะสัถ์ ๕๕๐ ๕๕๐

๐ รบถักกับทำกณท ๕๕๐

๐ มะมะกรอทั่น กัปกั ๕๕๐ ๕๕๐

รูปที่ 4

ภาพต้นฉบับลายมือจีนตามฉี่ แสดงแผนผังของฉันทลักษณ์

○ สุรักเร่งเร็วรอนมา	จงพบพินดา
แลทูลจงรู้เรียมศัลย์	
○ แล้วสุเร่งบินมาพถัน	บอกข่าวจอมขวัญ
แก่กูจงรู้แห่งหา	
○ นกบินไปแล้วบินมา	ร้องโดยภาษา
จะแจจะจรรอกัน	
○ บมบอกข่าวได้สักอัน	เรียมเจ็บจาบัลย์
ป่วนหลุททุกขัณฑ์	
○ บมรู้ข่าวแก้วกับตน	แต่เพื่อสองคน
พี่น้องพินาศหัวใจ	
○ สองพี่น้องเสด็จคลาไคล	ดั้นดงพงไพร
ละห้ายตระหวนโหยหา ๆ	

มณีรัตนฉันท์ กลอน 5 ฯ (ลักษณะคล้ายกาพย์ยานี 11)
 บทพากย์รามเกียรติ์ พิเภกรำพันตอนทศกัณฐ์ล้ม (ตาย)

○ เสียดอกเสียดอก-	ศูริยฉิบทั้งลงกา
เสียดอกติโยธา	เสียดอกพี่น้องแลลูกหลาน
○ เพราะเหตุมานะ	แลอำเภอดังการ
ใจโลกเผาผลาญ	ดูท่านถูกก็ฉิบหาย
○ ข้าห้ามข้าเตือนพี่	แลมิฟังคำน้องชาย
นับนิ้วบังคมถวาย	กล่าวให้ชอบบ่ยอมยิน
○ จึงเคียดขับข้าหนี	นิราสร้างพระภูมินทร์
เจียรจากเจ้าแผ่นดิน	รอบรู้กาลใจดล
○ มาถึงก็ฉิบหาย	วายวอดวายทั้งรี้พล
เยี่ยมญาติกาถล	ประไลจักรพาลพัง ฯ

แสดงให้เห็นว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยามีต้นฉบับเรื่องรามเกียรติ์ ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง คือ ตอนพระรามตามกวาง จนถึงตอนทศกัณฐ์ล้ม แต่ต้นฉบับเหล่านั้นอาจจะไม่มีเป็นตอน ๆ เพื่อใช้สำหรับแสดงใจก็ได้ หรืออาจจะไม่มีต้นฉบับที่สมบูรณ์ตลอดเรื่องก็ได้ แต่อย่างไรก็ตามการที่ได้มีการนำเอาบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์มาเป็นตัวอย่างในหนังสือจินตตามณี ก็เพราะว่าเรื่องรามเกียรติ์เป็นเรื่องที่แพร่หลายในสมัยกรุงศรีอยุธยาประการหนึ่ง หรือบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์ที่ใช้ประกอบการเล่นโจนเป็นสำนวนที่ไพเราะเป็นแบบครูอีกประการหนึ่ง จึงนำมาเป็นตัวอย่างในหนังสือจินตตามณี ก็ได้

- จากเรื่องพระรถเมรี หรือเรื่องนางสิบสอง ซึ่งเป็นนิทานพื้นบ้านที่แพร่หลายมากเรื่องหนึ่ง แต่เราไม่พบต้นฉบับสมัยกรุงศรีอยุธยา เราทราบเรื่องราวจากการเล่าสืบต่อ ๆ กันมาด้วยวาจา และคงจะนำมาประพันธ์เป็นกลอนนิทานบ้าง กลอนสวดบ้างในสมัยกรุงเทพฯ นี้เอง การที่เราพบบางส่วนของเรื่องพระรถเมรีที่นำมาเป็นตัวอย่างในหนังสือจินตตามณีนี้ เป็นหลักฐานให้ทราบว่า เรื่องพระรถเมรีนั้นได้เคยมีต้นฉบับ (จบเรื่อง?) ในสมัยก่อนรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ และคงเป็นเรื่องที่แพร่หลายกว้างขวางมาก จึงได้มีการนำมาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

28 สุรากลดา ปทุมฉันท์กลอน 4 ฯ

○ โอ้ออกกุเอ๋ย เมื่อก่อนกุเคย สมบัติครามครัน ทำบุญบ่เชื่อ
 เชื่อชอบทุกอัน จึงได้จอมขวัญ ลูกน้อยนงพาล

• • • ๕ • • • ๕ • • • ๕ • • • ๕ • • • ๕ • • • ๕

- สุกครณา   สุกครณนภ   ฐภิศา   สุกครณน   ฐภิศา
- สุกครณา   ฐภิศา   ๗   ๗
- ไออกกุเอย   เมื่อกอกกุเอย   สมัยกิกิภกมกรัน   ทัพญบเขือ
- เรือชอเวัยทุกวึ   ฬีกัอ้อมทับ   ลุกมัยยเพทท   ๗
- ฝึบญจะถอย   ฬึฬึบยับย้อย   ยากพันธ์ประมาณ   ๗
- ทัตทับนุกาน   ทักทัตงสาร   ฝึบฝึบเสัยไกล   ๗
- ฎุกกณ   ๗   ปฎุมฉันกกลอน   ๕ ๗ ๖ อักษร   ๗

○ ถึงบุญจะถอย   สิ่งสิ้นยับย้อย   ยากพันธ์ประมาณ   บาบใดมาให้
เจ้าพ่อบันดาล   ทักทัตงสาร   ฝึบฝึบเสัยไกล ๗ (ดูตัวอย่าง รูปที่ ๕)

3) การยกตัวอย่างโคลงในหนังสือจินตามณี ในหนังสือจินตามณีได้ยกตัวอย่าง
โคลงหลายรูปแบบซึ่งบางโคลงก็ไม่นิยมประพันธ์ขึ้นในปัจจุบัน โดยเฉพาะโคลงลาวนั้นดูเหมือน
จะเป็นต้นแบบของโคลงสุภาพในสมัยต่อมาก็ได้ เพราะในหนังสือจินตามณีได้ยกตัวอย่างโคลงลาว
แบบต่าง ๆ (ซึ่งไม่ปรากฏในสมัยหลัง) จำนวนมาก และมากกว่าโคลงสุภาพอื่น ๆ รวมทั้งโคลงกล
บท และโคลงกลอักษร

ในเรื่องการพัฒนาบทประพันธ์ประเภทโคลงนี้ นักวรรณกรรมเชื่อว่าเป็นรูปแบบคำประพันธ์
ของไทยชวภาคเหนือสมัยอาณาจักรลานนาซึ่งเจริญรุ่งเรืองอยู่ ก็ยุคทองแห่งวรรณกรรมของภาคเหนือ
ในรัชสมัยพระเจ้าแก้วและพระเจ้าเมฆเกล้า (พ.ศ. 2038 – 2068 และ พ.ศ. 2068 – 2081)
ปรากฏว่าวรรณกรรมพุทธศาสนาของภาคเหนือเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด และเชื่อกันว่าวรรณกรรม
ประเภทโคลงหลายเรื่องของภาคเหนือได้ประพันธ์ขึ้นในสมัยนี้ หรือสมัยใกล้เคียงกันนี้ เช่น โคลง-

นิราศทริภุญไชย โคลงพรหมทัต โคลงนางปทุมสงกา หรืออมราพิศวาส⁽¹¹⁾ เป็นต้น ถึงแม้ว่าจะยังไม่ได้หลักฐานที่แน่ชัดว่าวรรณกรรมดังกล่าวประพันธ์เมื่อ ปี พ.ศ. ใด ก็ตาม แต่นักศึกษาทางด้านวรรณกรรมภาคเหนือเชื่อว่าในสมัยราชวงศ์มังราย วรรณกรรมประเภทโคลงของภาคเหนือเจริญรุ่งเรืองมาก และเป็นต้นแบบของโคลงในภาคกลางสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ดังสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงประทานความเห็นว่ “โคลง) จะคิดแต่งขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏ มีเค้าว่าโคลงนั้นดูเหมือนจะเป็นของไทยฝ่ายข้างเหนือคิดขึ้น มีกำหนดอักษรเป็นบาท 2 บาท 3 บาท 4 บาท เป็นบาท เรียกว่าโคลงสอง โคลงสาม โคลงสี่ โคลงเก้า ๆ มีที่สัมผัสและกำหนดสูงต่ำน้อยแห่ง แต่มามีบังคับมากขึ้นภายหลัง เห็นจะเป็นเมื่อพวกไทยข้างฝ่ายใต้ (อยุธยา) รับอย่างมาแต่งประดิษฐ์ขึ้น” ⁽¹²⁾

ฉะนั้นจึงไม่เป็นเรื่องแปลกประหลาดที่พบโคลงลาวจำนวนมากได้นำมาเป็นตัวอย่างในหนังสือจินตตามณี เช่น “พระยาลี้มงามยโคลงลาว” “อินทรหลงห้องโคลงลาว” “อักษรบังไทโคลงลาว” ฯลฯ เป็นต้น

อินทรเกี่ยวกับโคลงลาว

○ คิดน้กหอดหักแล้ว	ในใจ
คิดควบถึงไครใด	ร่วมรู้
คิดน้กคิดหิวไป	ในมะ โนแฮ
คิดบ่อมีซู้เจ้า	บ่อเว่นพระวันยาม ฯ

อินทรหลงห้องโคลงลาว

○ ปลดคำบนี้ตั้ง	เรียมจง
ซ้่นขอขอเทียมองค์	ชาติหน้า
รักษ์ไปล่ชาติลุปลง	เจียรจาก ฉันนี้
เกิดในกับเกิดฟ้า	ร่วมห้องพิมานเดี่ยว ฯ

หมายกรอดสามชั้นโคลงลาว

○ จง ชมเขายอดแ่ยมยั้น	นาน
รักษ์ รำพันตาวานด่วน	ได้
จง ลุลาภเมืองมารฝัน	ไฟ
แพง เพื่อพ้งน่องให้ยากแท้พิพ	ออน ฯ

(11) ดูรายละเอียดใน รัชช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, โอเดียนสโตร, 2525) หน้า 54 - 93

(12) สมาคมวรรณคดี, บันทึกสมาคมวรรณคดี ฉบับที่ 5, (โรงพิมพ์ไทยใหม่, 2475) หน้า 20

พจนานุกรมโคลงลาว (ให้อ่านแบบกลอักษร)

○ แทนเดียนอนแน่นงैया	กลม
พัพบแม่มยามैया	ก่อง
ซุ่มมออนอวรเปลี่ย	กู่
เมื่อยาใจสร้างเสี่ยว	ซ้อยแสร้าง เป็น ๆ

ข้อสังเกต

คำว่าลาวนี้หมายถึงลานนาเชียงใหม่ (มิได้หมายถึงลาวในปัจจุบัน)

4) การยกตัวอย่างโคลงกลบทและกลอักษร นอกจากจะยกตัวอย่างโคลงลาว และโคลงรูปแบบต่าง ๆ ในหนังสือจินดามณี ยังได้ยกตัวอย่างโคลงกลบท และกลอักษรไว้อีกด้วย ในการยกตัวอย่างโคลงกลบทและกลอักษรนี้ไม่ได้อธิบาย เพียงแต่บอกชื่อและตัวอย่างเท่านั้น เช่น

- โคลงกลบท ได้แก่โคลงที่กวีได้เพิ่มลักษณะบังคับมากขึ้น เช่นใช้คำล้อกัน แต่รูปแบบของโคลงยังปรากฏให้เห็น เช่น

ข้อทวารประดับ ข้อสกดแคร์

○ ลางวัน ฟังข่าวร้าย	วันลาง
ร้อนยิ่ง ไฟฟอนฟาง	ยิ่งร้อน
ข่มสุด โศกไปวาง	สุดข่ม จันทนา
กรรมกู นันใดสอน	ซัดให้ถูกรรม ๆ

ข้อสกดแคร์ แต่เป็นทวารตรีประดับ

○ เนตร คมสันต์กษณ์เนื้อ	นิลเนตร
น้อง จรรวานเชฐ	เหนียวน้อง
ส่อง สรห่อนอุกเกท	เรียมส่อง
มา สบจบจบห้อง	ต่อเท่าวันมา

ข้อนากพันธ์ ข้อสนธิอลงกฎ

○ ฝนตกนกร้องรำ	กรวญครง
ครงกรวญถึงนวลนาง	โศกเศร้า
เศร้าโศกรำแต่ปาง	ไปจาก
จากไปเรียมโฉนเจ้า	พี่เพียงตรอมตาย ๆ

- โคลงกลอักษร ได้แก่โคลงที่กวีซ่อนรูปแบบของโคลงไว้ ผู้อ่านต้องถอดกลที่กวีซ่อนไว้ จึงจะอ่านได้ถูกต้อง ตัวอย่างเช่น

สารศัพท์กรอ

- แจ็งคำถามข่าว
ตามแต่รู้บอก
ยากยิ่งสุดความ
แท้ธรรมาสู้ สู้ ๆ

ถอดกล (อ่านว่า)

- แจ็งคำถามข่าวแจ็ง คำถาม
ตามแต่รู้บอกตาม แต่รู้
ยากยิ่งสุดความ ยากยิ่ง
แท้ธรรมาสู้ สู้แท้ธรรมา

ชื่อเสียก่อนเล็บ

- คำ โคลงเหมาะบทสี่ดี ให้
หม่อม อ่านสารศรีเสนาะแต่ง ดู
พร้อม ไพเราะถ้อยถ้อยกล่าวราว รู้
เพราะ พรั่งทั้งพินทุ์ได้เรื่อง เรื่อง

ถอดกล (อ่านว่า)

- เรื่องราวกล่าวถ้อยไพเราะ
คำอ่านสารศรีเสนาะ แต่งให้
ดูดีสืบทเหมาะ โคลงหม่อม
พร้อมพรั่งทั้งพินทุ์ได้ เรื่องรู้ดูดี ๆ

บทสังขยา

- ใจจงรักษ์เจ้า
ร้อนร่วมในความ
พ่วงจากไปไกล
คณิงแสนยังรักษ์ซื่อน

ถอดกล (อ่านว่า)

- ใจจงรักษ์เจ้ารักษ์ จงใจ
ร้อนร่วมในความใน ร่วมร้อน
พ่วงจากไปไกลไป จากพ่วง
คณิงแสนยังรักษ์ซื่อน รักษ์ยังแสนคณิง

5) การอธิบายฉันทในหนังสือจินตามณี การอธิบายถึงฉันทลักษณะในจินตามณีนั้น ได้อธิบายตามคัมภีร์วุตโตทัย กล่าวคืออธิบายเป็นภาษาบาลีและแปลเป็นไทยวรรคต่อวรรค นอกจากนี้ยังอธิบายขณะของฉันทอย่างละเอียดด้วยโคลง สลับร้อยแก้ว เช่น คณะ มะ (0 0 0) คณะ ระ (0 ๑ 0) คณะ นะ (๑ ๑ ๑) เป็นต้น ดังนี้

○ มะนะกรอุด้วาน	ดับกัน	มะ (0 0 0) และ นะ (๑ ๑ ๑)
ภะยะกรอุด้วาน	เสกหน้า	ภะ (0 ๑ ๑) และ ยะ (๑ 0 0)
ชะระกรอุด้วาน	เนาท่าม กลางนา	ชะ (๑ 0 ๑) และ ระ (0 ๑ 0)
สะตะกรอุด้วาน	ว่าไว้หนหลัง	สะ (๑ ๑ 0) และ ตะ (0 0 ๑)

ตัวอย่างฉันทที่ขกอยู่ในหนังสือจินตามณีนั้น มีฉันทจำนวนมากที่ไม่ค่อยจะนิยมใช้ในปัจจุบัน นอกจากนั้นฉันทบางแบบต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือจินตามณีนั้น มีลักษณะคล้ายกับกาพย์ฉันทในปัจจุบันต่างแต่ว่ามีจำนวนคำในวรรคไม่สม่ำเสมอ (คือ 16 คำ) เหมือนปัจจุบัน (ดูตัวอย่างจากบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์ในตัวอย่างข้างต้น) และตัวอย่างข้างล่างนี้

ประมุขรัตนฉันทน์ 35 กลอน 5 ๆ ทำนุก ๆ

- แต่อาทิยังมี ราชาธิบดี ธิบดินทรมหา กษัตริธกชาติ
ธิกไชยเชษฐา ทรงนามสมญา พรหมทัตถุมิ
- ทำวนั้นเฉลียวฉลาด ฐีลปศาสตร์ ฐนุสรศรี หมู่ขัตติยพรรค
กลัวเดชฤทธิ ทั่วท้องราชตรี เลื่องลือฤทธิไกร 35 ๆ

(ข้อสังเกต คล้ายสุรางคนางค์ 28 ก้อมี 7 วรรค และการรับสัมผัสตรงกับสุรางคนางค์
ต่างแต่วรรคหนึ่งมี 5 คำ ส่วนสุรางคนางค์ มี 4 คำ)

มालีนีฉันทน์ 15 (ให้สังเกตการอธิบายด้วย)

- นน มย ยุตายมมालินีโกสิสีหิ ๆ น น ม ย ย 15 ๆ
- ผิแล น คณะสอง ม คณะหนึ่ง ย คณะสอง อยู่ต่อกันดังนี้ ชื่อชินวรฉันทน์ ชื่อมมालินี
ฉันทน์ อันว่ายติมีในอักษร 8, 7

- นิกรวีหคัมมวูน รื่องจะแจ้วจรูญจรุงใจ
- นิกรวีหคสบสมย รื่องระวังไพรวนสถาน
- นิกรวีหคขึ้นบาน ชมพระสมภารธเสด็จจร
- นิกรวีหคประเอียงอร บินณอัมพรกัร่อนเรียง
- นิกรวีหคกัเมิลเมียง ศัพท์จำเรียงชราดล ๆ (ดูรูปที่ 6)

(ฉันทมालินี ตามตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นต้นแบบของกวีสมัยหลังที่แต่งฉันทน์มालินี จะใช้เนื้อ
ความเลียนแบบฉันทน์ดังกล่าวกันอยู่ทั่วไป เช่น อิลราชกำฉันทน์ หรือ สามัคคีเภทกำฉันทน์ ก็มี
เนื้อความคล้ายฉันทน์ ในบทตัวอย่างนี้อยู่ตอนหนึ่ง)

ในตอนจะจบเรื่องได้มีตัวอย่างอักษรรหัสเพิ่มเติมเข้ามา แต่ไม่มีคำอธิบายใด ๆ มีเพียง
ตัวอย่างลอย ๆ เช่น ไทยนับสาม ไทยนับห้า ไทยหลง ฤทธิแปลงสาร และ อักษรเลข ดังตัวอย่าง

ไทยนับสาม	เรขเอสยเศศุสภดสาอระดงสัด	รนมอคำรุกพรพรศรดพอง
	บไปฤดทกยนระเบหฬลศศ	เล็เรินปงเนร็ปบอนนงแร้งที่เขงหม
ไทยนับห้า	รกวู้ชอ้วยโภภรณัดวชลโยร	ช้สพหเนรณลลัชวเนหอนสแย
	ทำรวู้รล้าสำนอนนารเซน	กตยนลัตริยคบบฤถักภูกอพันา ๆ

วิธีถอดรหัส รหัสไทยนับสาม ให้นับเอาตัวที่สามมาเรียงไว้จนหมดวรรค จะอ่านได้ใจความ ส่วนรหัสไทย
นับห้าก็เช่นเดียวกัน คือ นับเอาตัวที่ห้า มาเรียงตามลำดับจนหมดทุกตัวในวรรค
ก็จะอ่านได้ใจความ ดังนี้

วรรคที่ 1 ของไทยนับสาม ○ ขอแกลงแสดงสาระสร้อย สุกอัดถ

ชื่อเสวตฉกรบวรภย

รัตนจักรกัมภีร์

๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ กกกกขี้อภิลิขิตนท ๑๕

๐ ธรรมยชยชยคชยคชยวิเสถกรสิขวิ

๐ นิกวิทคคกั้มล รังจแก้วาร รนท

๐ นิกวิทคสยไสมย รังรงไพ วนคัถน

๐ นิกวิทคขึ้นตน ชมพระสมการ เสกกร

๐ นิกวิทคปรเวียงอร บินนอกร กี่อนเวียง

๐ นิกวิทคเมลาเมียง คับททำเวียง รกกถ

รูปที่ 6

วรรคที่ 2 ของไทยนับสาม	มธุรสพจนคำพริต	พรอกพร้อง
วรรคที่ 3 " "	ไทนับลับภกระหึศ	โดยเลศ
วรรคที่ 4 " "	เพนบันเทิงเร็งร้อง	จำเหล้นเพนเขยม
ไทยนับห้าอดตรหัสได้ตั้งนี้	○ อักษรวรรลัษณัไว้	โดยขบวน
	เล่หเหล้นเพนเสสรวล	ชื้อช้อย
	ล่านำทำสำรวน	เร้นชร่อน
	ลับภุกตฤตรดี้อย	ยากพ้นคณนา ฯ

ถาษีแปลงสาร วิธีอ่ตตรหัสให้เรียงอักษรสลับกัน กื่อนำตัวหลังมาไว้หน้าและนำตัวหน้าไปไว้หลัง เมื่อเรียงได้ถูกต้องแล้วจะอ่านได้ใจความ ถาษีแปลงสารนี้ใช้ได้ทั้งโคลงและกลอน แต่ในหนังสือจินตามณี ยกตัวอย่างเฉพาะโคลงสี่สุภาพเท่านั้น ดังนี้

ของเดิม		อ่านว่า	
○ ลิตขิสิอิสรเทไ	ถนลบา	ลิจิตอิสรเศไ	นถบาล
งฟถึ่นวท่าข่ารสา	ม่นุหน้าเห	ฟงถึ่ท่วนข่าวสาร	หม่นหน้า
รรมกาทุสรเสนา	งยลถึ่ยล	มรรคาทุเรศสถาน	ยงล ถึ่ยล
มอ้าตยถุสรนจพจ่า	นนี่เข้าอพีเตไเด	อ้ามาถุตยพจนเจ้า	เน้นเข้าเพื่อไเด ๑

อักษรเลข ก็ใช้ตัวเลขแทนเสียงสระ โดยกำหนดไว้ว่า เลข 1 → อ, เลข 2 → อุ, เลข 3 → เอ, เลข 4 → อะ, เลข 5 → ไ้หม่นอากาศ, เลข 6 → ไอ, ไอ, เลข 7 → ฟินท์ อี, เลข 8 → โอ, เลข 9 → อา ตัวอย่าง

ของเดิม		อ่านว่า	
๑ ดัดกักรังพิงกัศ	ม่วศยวัน	○ คิดถึงรำพึงถ่า	บ่ายวัน
หลงอหลมทมอพน	อ้วยด้วย	หลงไหลมะเมอฝ่น	อ้วยด้วย
อพนห่วสุรคอิน	คอมค่อ	ในฝ่นวาร์ศอัน	เอมโอช
ทมพนหี่รนดรจุมวบ	คตตตั้งคหนึ่งถึ	เป็นนรินดรถุมว	แต่ตั้งคหนึ่งถึ ๑

3.6 อภิปรายหนังสือจินดามณี

จากรายละเอียดในหัวข้อที่ 3.1 - 3.5 ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าหนังสือจินดามณีมีเนื้อหากว้างขวางมาก กล่าวคือเป็นตำราเรียนภาษาไทยตั้งแต่เด็กเริ่มเรียนเขียนอ่านเบื้องต้นจนถึงขั้นสูงสุด ถึงแม้ว่าในหนังสือจินดามณีจะไม่ได้กล่าวถึงระเบียบของถ้อยคำ คือไวยากรณ์ หรือเรียกว่าหลักภาษาไทยก็ตาม แต่ก็เชื่อได้ว่าครูผู้สอนจะต้องตอบคำถามข้อข้องใจแก่ลูกศิษย์ที่อยู่นอกเหนือหนังสือจินดามณีเล่มนี้อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเราจะพบว่าหนังสือจินดามณีในสมัยหลังๆ ได้มีการเพิ่มเติมบางส่วน เช่นจินดามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศ เป็นต้น จากการวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือจินดามณีข้างต้น จะเห็นว่า เนื้อหาแต่ละส่วนนั้นค่อนข้างจะสั้นเกินไป จนนักเรียนไม่สามารถที่จะทำความเข้าใจได้ จึงจะต้องอาศัยครูอธิบายเกือบทุกขั้นตอน นอกจากนี้ครูยังต้องให้แบบฝึกหัดเพื่อฝึกฝนทำความเข้าใจอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งไม่ปรากฏอยู่ในหนังสือจินดามณีนี้ ฉะนั้นในการอภิปรายหนังสือจินดามณีจึงใคร่อยากแสดงความคิดเห็นเป็นตอนๆ ไปด้วยดังนี้

1. รูปแบบของการเรียบเรียง

จากการวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือจินดามณีแล้ว จะเห็นได้ว่าการเรียบเรียงนั้นไม่เป็นเอกภาพเดียวกัน กล่าวคือน่าจะเริ่มต้นด้วยการอธิบายรูปของตัวพยัญชนะ สระและวรรณ-

ยุคนี้ เพื่อให้เด็กนักเรียนได้เข้าใจและรู้จักตัวอักษรเหล่านั้น แต่กลับเริ่มต้นด้วยอักษรศัพท์ คือ การรวบรวมคำที่เขียนยาก (คำที่มักจะเขียนกันผิด) แล้วจึงเริ่มสอนการประสมสระ วรรณยุกต์และการสะกด ในลักษณะดังกล่าวอาจจะอภิปรายว่าเป็นการสอนตามจิตวิทยาการเรียนรู้ คือสอนเป็นคำก่อน แล้วจึงแยกตัวพยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ แต่ก็ไม่น่าจะถูกต้องนัก เพราะเหตุว่าตัวอย่างคำในอักษรศัพท์นั้นเป็นคำที่ยากมาก จนไม่น่าจะเชื่อได้ว่าผู้เรียบเรียงมีเจตนาเรียบเรียงให้เป็นไปตามจิตวิทยาแห่งการเรียนรู้ดังกล่าว

อีกประการหนึ่ง การที่พบว่าเนื้อหาในหนังสือจินตมณีนั้นเป็นตอน ๆ แต่ละตอนก็ไม่ต่อเนื่องกันแสดงให้เห็นว่าผู้เรียบเรียงนั้น เรียบเรียงเป็นตอน ๆ สำหรับสอนลูกศิษย์ตามระดับความรู้ที่รู้เบื้องต้นก่อนที่จะมาสมัครเป็นลูกศิษย์ ครูก็ให้อ่านเรียนส่วนที่ยังไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน หรือในระดับที่สูงกว่าเดิมเป็นต้น ฉะนั้นจึงพบว่าในหนังสือจินตมณีจึงมีการกล่าวถึงประณามพจน์อยู่หลายตอน ซึ่งในลักษณะดังกล่าวอาจจะวินิจฉัยได้ 2 กรณี คือ หนังสือจินตมณีนี้นี้ได้มีผู้แต่งขึ้นหลายท่าน แต่ละท่านก็แต่งเป็นตอน ๆ สำหรับใช้สอนลูกศิษย์ในสำนักเรียนของตน ครั้นเมื่อพระโหราธิบดีจะเรียบเรียงหนังสือจินตมณีท่านก็นำตำราเรียนต่าง ๆ ที่ท่านหาได้มารวบรวม และแก้ไขปรับปรุงบางส่วน รวมเป็นเล่มเรียกชื่อว่า “จินตมณี” หรืออีกกรณีหนึ่งพระโหราธิบดีท่านจงใจเขียนเป็นตอน ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับลูกศิษย์ที่มาสมัครศึกษาเล่าเรียนในสำนักเรียนของท่าน ภายหลังได้บันทึกรวมเป็นเล่มเดียวกัน และเรียกชื่อว่า “จินตมณี”

2. เนื้อหาของหนังสือจินตมณี

พบว่าหนังสือจินตมณีนี้นั้นมีเนื้อหาแบ่งเป็น 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นแบบเรียนสำหรับผู้ที่เริ่มศึกษาอักษรไทย กับส่วนที่เป็นตำราเรียนภาษาไทยชั้นสูงได้แก่ตอนที่กล่าวถึงฉันทลักษณ์ ในส่วนที่เป็นตำราเรียนภาษาไทยชั้นสูงนี้แสดงให้เห็นว่าเรียบเรียงเพื่อให้ผู้ที่ใฝ่ใจในการศึกษาที่ต้องการที่จะศึกษาทางด้านกวีนิพนธ์จนสามารถที่จะประพันธ์บทกวีนิพนธ์ได้ ท่านจึงได้อธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่างอย่างพิสดาร

แต่อย่างไรก็ตามเนื้อหาอันปรากฏอยู่ในหนังสือจินตมณีนี้นั้น เป็นเพียงตำราสรุปย่อช่วยความจำมากกว่าแบบฝึกหัด ฉะนั้นครูผู้สอนจึงต้องให้แบบฝึกหัดเพื่อนักเรียนจะได้ฝึกฝนอีกส่วนหนึ่ง นอกจากนี้ครูอาจจะให้นักเรียนได้อ่านหนังสือวรรณกรรมอื่น ๆ ที่นิยมกันในสมัยนั้น เพื่อเป็นการทบทวนความจำและเป็นการฝึกให้นักเรียนรักการอ่านหนังสืออีกโสดหนึ่ง แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเราไม่อาจทราบได้ชัดว่าใช้วรรณกรรมเล่มใดอ่านประกอบหนังสือจินตมณี ส่วนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์พบว่าในหนังสือประถม ก.กา จะใช้หนังสือประถม ก.กาหัดอ่าน

เป็นหนังสือฝึกฝนการอ่าน หรือเสริมประสบการณ์

3. เนื้อหาที่สอนเรื่องไวยากรณ์ไม่พบในจินดามณี

ในกรณีที่ไม่มีพบเนื้อหาเกี่ยวกับการสอนไวยากรณ์ไทยในหนังสือจินดามณีนั้น เราอาจจะพิจารณาได้ 2 กรณีคือ ไวยากรณ์เป็นระเบียบการใช้คำซึ่งในสมัยนั้นไม่มีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาเพราะเหตุว่าชาวไทยทุกคนเรียนรู้ระเบียบการใช้คำจากการพูดจา คือพูดจากันรู้เรื่องก็แสดงว่าใช้คำถูกต้องแล้ว อีกกรณีหนึ่งนักเรียนไทยสมัยก่อนนั้นเล่าเรียนกันที่วัด ฉะนั้นพระภิกษุผู้เป็นครูท่านย่อมรู้ภาษาบาลี และนำภาษาบาลีมาสอนเด็กต่อจากการเรียนชั้นมูลฐานนักเรียนสมัยก่อนจึงรู้ไวยากรณ์บาลีค่อนข้างดี ซึ่งบางครั้งก็ปรับมาใช้อธิบายไวยากรณ์ไทยได้บ้างในบางกรณี

ฉะนั้นจึงน่าจะเชื่อได้ว่า นักเรียนที่เรียนภาษาไทยตามตำราเรียน “จินดามณี” ย่อมมีความรอบรู้พอแก่ความต้องการในสมัยนั้น ๆ ส่วนผู้ที่ต้องการจะรับราชการนั้นย่อมต้องศึกษาเล่าเรียนทางที่ตนถนัด หรือต้องการอีกที่หนึ่ง เช่น เป็นทหารก็ต้องศึกษาตำราพิชัยสงคราม พวกที่เป็นข้าราชการสำนักจะต้องศึกษากฎมณฑลเทศาภิบาล หรือกฎหมายอื่น ๆ เป็นต้น ซึ่งย่อมต้องใช้ความรู้เบื้องต้นจากการเรียนในหนังสือจินดามณีนั่นเอง ฉะนั้นท่านจึงจบเรื่องจินดามณีว่า “หนังสือจินดามณีนี้นี้ เหมือนแก้วสารพัดนึก ถ้าใครได้รู้ก็เหมือนได้แก้วที่มีค่าควรเมือง” ดังนี้

○ ลีขัตติยวิจิตรด้วย	ศุภอรรรถ
ดั่งมณีจินดารัตน	เลอศแล้ว
อันมีศรีสวัสดิ	โสภาคย์
ใครรู้ก็อได้แก้ว	ค่าแท้ควรเมือง ๆ
○ จบเสร็จอาจารย์แล้ว	เกล้าสาร
โคลงกาพย์กลอนกานต์	เรียบร้อย
มธุรสพจนันหาญ	โอวาท
ฟงเร่งเสนาเพราะถ้อย	ถ้ถ้วนทุกคำ ๆ

4. จินดามณี ครั้งแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ

หนังสือจินดามณีฉบับพระโหราธิบดีนั้นคงได้ใช้กันอย่างกว้างขวางในสมัยหลังต่อ ๆ มาเพราะเป็นตำราแบบเรียนเล่มเดียวที่มีอยู่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แต่ในการใช้หนังสือจินดามณีเล่มเดียวในการสอนกฤตยัตถศาสตร์ค่านั้น ย่อมขัดข้องอยู่เสมอ จำเป็นที่ครูจะต้องหาแบบฝึกหัดจากที่อื่นมาประกอบ และยังคงอธิบายข้อสงสัยต่าง ๆ อีกมาก เพราะเหตุว่าหนังสือจินดามณีฉบับพระโหราธิบดีนั้นเรียบเรียงรวบรัดเกินไป โดยเจตนาให้ครูอธิบายเพิ่มเติมในขณะที

สอนกุลบุตรกุลธิดาอีกครั้งหนึ่งด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงพบว่าได้มีนักปราชญ์ได้เรียบเรียงแบบเรียนขึ้นมาอีกเล่มหนึ่งใน พ.ศ. 2275 (สมัยสมเด็จพระบรมโกศ) ชื่อหนังสือว่า “จินตามณี” เช่นเดียวกัน แต่เนื้อความนั้นแตกต่างไปจากหนังสือจินตามณีฉบับพระโหราธิบดีโดยสิ้นเชิง กล่าวคือเนื้อหาในจินตามณีฉบับหลังนี้เป็นคำอธิบายถึงอักษรวิธี ซึ่งเหมาะที่จะเป็นคู่มือครูในการสอนอ่านเขียนมากกว่าเป็นแบบเรียนสำหรับเด็กเริ่มเรียนกล่าวคือพยายามอธิบายถึงกฎเกณฑ์ในการอ่านและเขียนอย่างเป็นระบบ ฉะนั้นจึงเหมาะที่จะใช้เป็นคู่มือครู หรือให้ผู้ที่ศึกษาชั้นมูลฐานอ่านเพิ่มเติมเพื่อศึกษาหลักเกณฑ์ทางด้านอักษรวิธีให้แตกฉานต่อไป ฉะนั้นจึงเข้าใจว่าหนังสือจินตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศนี้ คงไม่แพร่หลายมากเท่ากับฉบับพระโหราธิบดี เพราะเหมาะที่กุลบุตรกุลธิดาเริ่มหัดอ่านต้องมีประจำตัว ส่วนจินตามณี ฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศนั้นเหมาะที่จะเป็นคู่มือของครู หรือผู้ที่ต้องการศึกษาให้รู้แตกฉานยิ่งขึ้น

4.1 ลักษณะการเรียบเรียง

ลักษณะการเรียบเรียงหรือธรรมเนียมการประพันธ์ ไม่ใช้ธรรมเนียมการประพันธ์ตามแบบวรรณกรรมของไทย คือไม่มีการไหว้ครู หรือประณามพจน์ หรือเป็นการเกริ่นบอกจุดประสงค์ใดๆ ทั้งสิ้น ซึ่งเป็นวิธีการเรียบเรียงแบบสมัยใหม่ที่นิยมกันในปัจจุบัน ต่างแต่การใช้ภาษานั้นค่อนข้างเข้าใจยากเพราะเป็นสำนวนเก่าที่ใช้กันในสมัยอยุธยา (ตอนปลาย) ลักษณะการเรียบเรียงดังกล่าวเป็นแบบ “ความเรียงอธิบาย” หรือ “บทความทางวิชาการ” และมีอยู่หลายตอนที่ผู้เรียบเรียงได้พยายามอธิบายเชิงวิจารณ์เปรียบเทียบกับอักษรวิธีของ ขอม บาลี เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจดีขึ้น นอกจากนี้ยังพยายามทำแผนผังเพื่อแสดงการออกเสียง สูง – ต่ำ อีกด้วย แต่อย่างไรก็ตาม การเรียบเรียงอธิบายกฎเกณฑ์ระเบียบอักษรวิธี อย่างที่ปรากฏอยู่ในหนังสือจินตามณีฉบับนี้ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจยาก และมักจะสับสน สาเหตุดังกล่าวอาจจะจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่หนังสือจินตามณีฉบับนี้ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร เนื้อหาในจินตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศ นั้นจำกัดอยู่เฉพาะอักษรวิธี อธิบายการเขียนการอ่านเท่านั้นมิได้พาตึงไปถึงฉันทลักษณ์เหมือนฉบับพระโหราธิบดี ฉะนั้นจึงน่าจะสรุปได้ว่า จินตามณีฉบับนี้เป็นตำราว่าด้วยหลักเกณฑ์ในการเขียนการอ่านภาษาไทยที่มีความละเอียดและลึกซึ้งมากที่สุดที่สุดในสมัยนั้น ถึงแม้ผู้เรียบเรียงจะเขียนเป็นแบบความเรียงอธิบายก็ตาม แต่ก็ยังปรากฏโคลงสี่อยู่ 2 บท ในตอนเริ่มต้นอธิบายเรื่องวรรณยุกต์ ตัวอย่าง

○ อักษรสูงต่ำต้น	คำตรง	คือ	ขา	กา	} เป็น 6 คำ
สองจึงมีเอกลง	รูปก้อน	คือ	ข่า	ค่า	
สามมีไม้โททรง	เขียนเล่	คือ	ข้า	ค้ำ	
แยกอักษรอันล้วน	อยู่ให้เห็นพลัน ฯ				

แสดงว่าผู้เรียบเรียงไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องฉันทลักษณ์ (โคลง, กาพย์, ฉันท์) ซึ่งเป็นความนิยมในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่พยายามที่จะแสดงให้เห็นหลักเกณฑ์ของอักษรวิธีอย่างลึกซึ้ง เพื่อให้ผู้เรียนแตกฉานและมีความสนทนาคึกคักขึ้น ดังปรากฏความในตอนท้ายเล่มว่า “สิ้นฉบับหนังสือบังคับอักษรแล้วแต่เท่านั้นแลฯ” จากความหมายของ “บังคับอักษร” นั้นน่าจะตรงกับในปัจจุบันว่า “กฎเกณฑ์ที่ว่าด้วยการเขียนการอ่าน” ฉะนั้นจึงเห็นว่าจุดมุ่งหมายในการเรียบเรียงหนังสือจินตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศนี้ ต่างกับจุดมุ่งหมายในการเรียบเรียงจินตามณีฉบับพระโหราธิบดี ซึ่งต้องการให้เป็นแบบเรียนสำหรับกุลบุตรกุลธิดา

4.2 ใจความสำคัญๆ ในหนังสือจินตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศ

ตามที่ได้กล่าวแล้วว่าหนังสือจินตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศนั้นเป็นความเรียงอธิบาย ซึ่งมุ่งที่จะแสดงเหตุผลและหลักเกณฑ์ของการอ่านการเขียนอักษรไทย แต่ก็พบว่ามีเนื้อหาบางส่วน ได้กล่าวพาดพิงถึงหลักฐานสำคัญๆ เกี่ยวกับการประดิษฐ์อักษรไทย และการแต่งวรรณกรรมไทยบางเรื่องอันเป็นข้อมูลสำคัญเกี่ยวเนื่องด้วยการศึกษาทางด้านภาษาไทย ดังนี้

1) กล่าวถึงการประดิษฐ์อักษรไทย ในหนังสือจินตามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศ ได้แสดงหลักฐานสำคัญในเรื่องการประดิษฐ์อักษรไทยไว้ในหน้าต้น (คือหน้าแรกของหนังสือ) ซึ่งเป็นข้อมูลอีกตอนหนึ่งที่ช่วยยืนยันว่า “พระร่วงเจ้า” (พ่อขุนรามคำแหง) เป็นผู้ประดิษฐ์อักษรไทย ดังนี้ (เขียนตามต้นฉบับ เพื่อให้เห็นอักษรวิธีในสมัยโบราณ)

๑๑ หน้าต้น สมุทหนังสือ จินตามณี ๑๑

○ อันหนึ่งในจดหมายแต่ก่อนว่า ศักราช 645 มะแมสก พรญารองเจ้าได้เมืองศรีสาชนาลัยแล้ว แต่งหนังสือไทย แลจได้ว่าแต่งรูปกิตติ์แต่งแม่อักษรกิตติมิดได้ว่าไว้แจ้ง อนึ่งแม่หนังสือแต่ ก กา กน ฯลฯ ถึงเกอย เมืองขอมก็แต่งมีอยู่แล้ว เห็นว่าพรญารองเจ้าแต่งแต่รูปอักษรไทย ๑

○ ศุภมัสศุพระพุทศักราชล่วงไปแล้วได้ 2275 พรญาเศษสังขยาได้ 6 เดือน กับ 2 วัน จุลศักรักราชได้ 1094 ศก ในมะสิกสงวจนรวสันตฤดู ๑

(อันหนึ่งในจดหมายแต่ก่อนว่า ศักราช 645⁽¹²⁾ มะแมสก พระยารอง (ร่วง) เจ้าได้เมืองศรีสาชนาลัยแล้ว แต่งหนังสือไทย และจะได้แต่งรูปกิตติ์ แต่งแม่อักษรกิตติมิดได้ว่าไว้แจ้ง อนึ่งแม่หนังสือแต่ ก กา กน ฯลฯ ถึงเกอย เมืองขอมก็แต่งมีอยู่แล้ว เห็นว่าพระยารอง (ร่วง) เจ้าจะแต่งแต่รูปอักษรไทยฯ ศุภมัสศุพระพุทศักราชล่วงไปแล้วได้ 2275 พระวรรษา⁽¹³⁾

(12) คือจุลศักราช 645 ตรงกับ ปี พ.ศ. 1826

(13) ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

เศษสังขยาได้ 6 เดือน กับ 2 วัน จุลศักราชได้ 1094 ศก ในมุสิกสังวณ (ปีชวด) วสันตฤดูฯ)
จากความที่ยกมาข้างต้นนี้ชี้ให้เห็นว่าคนไทยสมัยโบราณทราบกันดีว่าพ่อขุนรามคำแหง
หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าพระยาอริยวงษา (พระร่วง) เป็นผู้ประดิษฐ์อักษรไทยและมีการจด
บันทึกไว้สืบ ๆ มา (ในจดหมายเหตุก่อน) นักปราชญ์ผู้เรียบเรียงหนังสือจินดามณีฉบับนี้ท่าน
จึงใส่ใจความนี้ข้างต้นก่อนจะดำเนินเรื่อง และยังได้แสดงความคิดเห็นเรื่องตัวอักษรว่า พระยา-
อริยวงษาเป็นแต่เพียงผู้ประดิษฐ์อักษรไทย (แต่งแต่รูปอักษรไทย) แต่แบบเรียนอักษรวิธีและ
การผสมอักษรนั้นของขอมมีแล้ว (แม่หนังสือ หรือ แม่อักษร) นอกจากนี้ยังบันทึกปี พ.ศ.
ที่ได้เรียบเรียงหนังสือจินดามณีเล่มนี้ไว้ได้ด้วย

2) กล่าวถึงการประพันธ์มหานิทานชาดก ในหนังสือจินดามณีฉบับสมัย
พระเจ้าบรมโกศได้กล่าวถึงการประพันธ์มหานิทานชาดกสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อ
ปี พ.ศ. 2025 ซึ่งตรงกับหลักฐานทางด้านพงศาวดารไทย และได้กล่าวถึงวิธีการประพันธ์มหา-
นิทานชาดกได้ว่า ได้ประมุขนักปราชญ์พระภิกษุสงฆ์ร่วมกันประพันธ์ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการ
สวดคำชาดกอีกด้วย ดังตัวอย่างข้อความข้างล่างนี้ (เขียนตามอักขรวิธีปัจจุบัน)

“.....อนึ่งมีในพระราชพงศาวดารในเรื่องพระเจ้าประทุมสุรวงษ์สมุท 15 ว่า ในปีขาล
จัตวาศก จุลศักราชได้ 844⁽¹⁴⁾ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ให้ประชุมพระสงฆ์สวดสังฆ
และนักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งปวง ผูกพระมหานิทานชาดกเป็นพิสดารทั้ง 13 กัณฑ์ เป็นคำ
สวดคำชาดก และถ้อยคำในคำสวดพระบาลีก็ดี ในสวดเนื้อความก็ดี เป็นไพเราะหนักหนา
และเรียนยากยิ่งหนักหนา และเพราะกว่าสวดคำคล้อง และเพราะกว่าสวดคำของซึ่งมีมา
บูรณนั้น ต่อเมื่อใดได้เรียนทุกกัณฑ์จึงสวดได้ ..... ถ้าแลเรียนสวดคำชาดก จดคำในสวด
พระมหานิทานชาดกได้ก็ได้นับบุญเป็นอันมาก เรียนสวดธรรมเป็นสำรวจ จดคำได้ก็ได้นับบุญ
จะเรียนสวดญัตติกรรมก็ดี ญัตติทุติกรรมก็ดี ญัตติตติกรรมก็ดี จดคำได้ก็ได้นับบุญเขียนก็ได้มากกว่า
หนังสือเก่าแก่แต่ก่อนนั้น (มีมาก) หนักหนา และถ้อยคำอันนี้ว่าตามสัจจะ และว่าตาม
คติธรรม.....ฯลฯ.”

จากความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่าหนังสือมหานิทานชาดกนั้นได้ประมุขนักปราชญ์
ร่วมกับพระสงฆ์ช่วยกันประพันธ์ขึ้นมาจนครบ 13 กัณฑ์ ในปี พ.ศ. 2025 สมัยสมเด็จพระ-

---

(14) ตรงกับปี พ.ศ. 2025 ในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติว่า “ศักราช 844 ขาลศก ท่านให้เล่น
การมหรสพ 15 วัน ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ แล้วจึงพระราชนิพนธ์มหานิทานชาดกจบบริบูรณ์”
(กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ, กรุงเทพมหานครพิมพ์ 2514
หน้า 7.)

เนื้อหาโดยทั่วไปจึงเป็นการอธิบายวิธีอ่านออกเสียงเป็นส่วนใหญ่ แต่ในขณะที่เดียวกันก็เป็น การอธิบายถึงการเขียนด้วยอีกโสดหนึ่ง

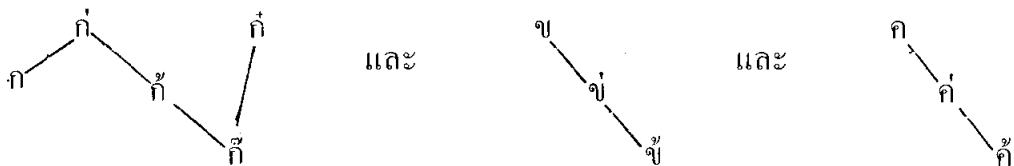
จากการศึกษาหนังสือจินตามณีฉบับสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศพอสรุปได้ว่า เนื้อหา แบ่งได้ 4 ตอนด้วยกัน คือ

4.3.1 อธิบายการผันเสียงวรรณยุกต์ตามไตรยางศ์ ในหนังสือจินตามณีได้ จัดการแบ่งตัวพยัญชนะทั้ง 44 ตัวเป็นแบบไตรยางศ์ (อักษรสูง, กลาง, และต่ำ) อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งแบ่งตามอักษร ก. ข. (คือใน ก. ข. และนอก ก.ข.) ดังนี้

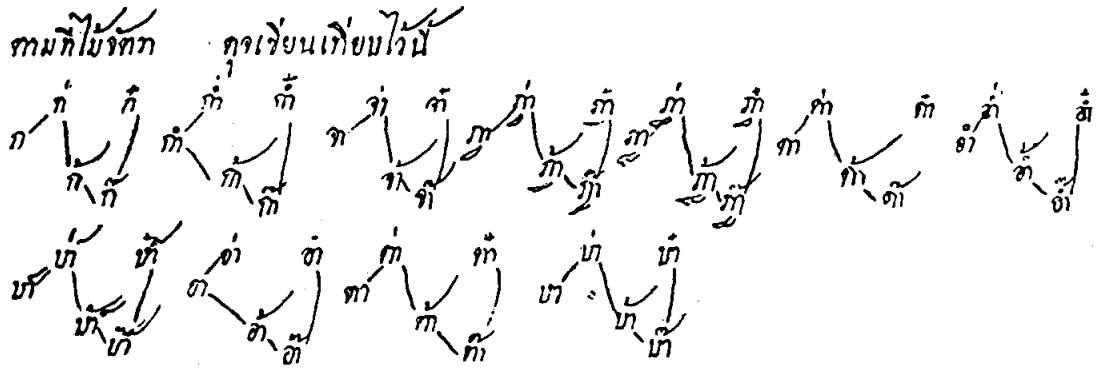
- 1) แบ่งตามไตรยางศ์ (ตามที่ทำรบทันแล้วนั้น ให้ดูตัวอย่างในภาพต้นฉบับ รูปที่ 7)
- 2) แบ่งตามอักษร ก. ข. ก็แบ่งตามการใช้ พยัญชนะ 33 ตัวที่ใช้เขียนคำภาษาบาลี เรียกว่า “อักษรใน ก. ข.” (รวม ค คอ คน) ส่วนพยัญชนะเดิมที่ใช้เขียนคำไทย รวม ศ. ษ. ด้วย เป็น 11 ตัวเรียกว่า “อักษรนอก ก. ข.” (ดูตัวอย่างในภาพต้นฉบับรูปที่ 7)

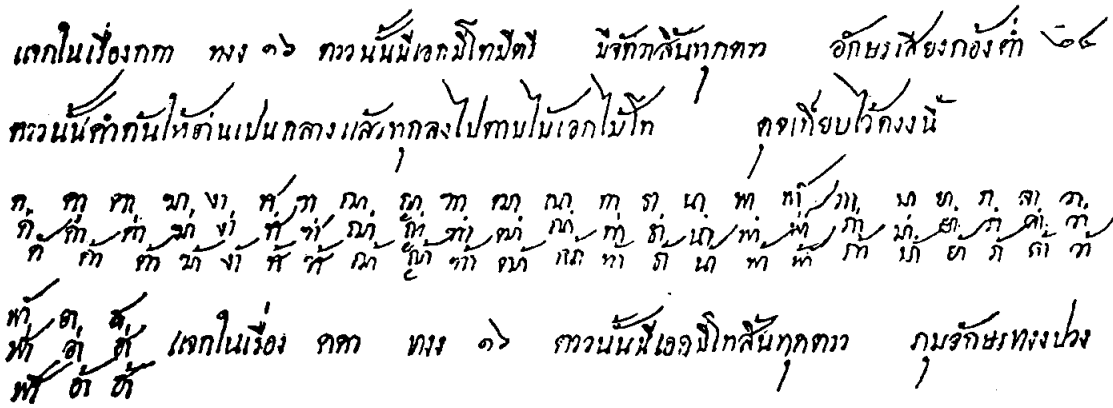
ในการแบ่งอักษรตามไตรยางศันั้น ท่านได้อธิบายถึงการออกเสียงไว้ด้วย วิธีการเขียน อักษรสูงอยู่เหนือบรรทัด และเขียนอักษรกลางอักษรต่ำไว้ระดับเดียวกัน เพื่อแสดงให้เห็นถึง การออกเสียง สูง-ต่ำ ซึ่งอธิบายไว้ว่า “อักษร 11 ตัวคือ ข จ ฉ ฐ ถ ผ ฝ ศ ษ ส ห นั้นให้อ่านเสียงสูงเสมอกันไปเหมือน ข ศ ษ ส นั้น อักษร 33 ตัวเหลือนั้นให้อ่านเสียงกลาง เสมอกันไป.....”

ส่วนในการอธิบายการผันเสียงวรรณยุกต์นั้น ได้แสดงให้เห็นถึงการออกเสียงและ ระดับเสียง สูง-ต่ำ ซึ่งอาจจะไม่ตรงกับ การออกเสียงในสมัยปัจจุบัน ก็ระดับเสียงตรี ใน ปัจจุบันออกเสียงสูงสุด ส่วนเสียงจัตวานั้นขึ้นต้นด้วยเสียงต่ำและมาจบระดับเสียงสูง แต่ ในสมัยก่อนนั้นท่านอธิบายไว้ดังนี้

(จะเห็นว่า การออกเสียงอักษรต่ำต่างกับจินตามณีฉบับพระโหราธิบดี ให้ดูภาพต้นฉบับ รูปที่ 8)

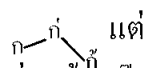
ตามที่ไม่ตก   ๓๖ เรียงเทียบไว้

เอกในเรือกก   ๓๖   ทวนนี้มีเอกมีโทมีตรี   มีทั้งสี่ขึ้นทุกตก   อักษรเสียงก้องคำ ๓๖
 ทวนนี้คำกั้นให้ท่านเป็นกลางแล้วตกลงไปตกในเอกไม้โท   ๓๖ เรียงเทียบไว้

รูปถ่ายจากต้นฉบับ
 รูปที่ 8

ในการอธิบายเรื่องวรรณยุกต์นั้นชี้ให้เห็นว่าวรรณยุกต์ ตรี จัตวา ซึ่งไม่มีในจินตามณีฉบับพระโหราธิบดี นั้น ในสมัยเรียบเรียงฉบับนี้ปรากฏว่ามีวรรณยุกต์ครบ 4 รูปแล้ว การที่มีผู้รู้หลายท่านเชื่อว่าวรรณยุกต์ ตรี จัตวา นั้นเริ่มใช้สมัยกรุงเทพฯ น่าจะไม่ถูกต้อง เพราะเหตุว่าท่านได้อธิบายถึงวรรณยุกต์ ตรี จัตวา อยู่หลายตอน จนไม่น่าจะเชื่อว่ามีเพิ่มเติมในสมัยกรุงเทพฯ เช่น

“...เหล่าอักษรเสียงสูง 11 ตัว เหล่าอักษรกลางก้องต่ำ (อักษรต่ำ) 24 ตัว อันมีแต่ไม้เอก ไม้โท และเสียงวังเข้าหากันเป็นเสียง ไม้ตรี ไม้จัตวา อยู่แน่นอน...” และอีกตอนหนึ่งว่า

“...อักษรกลางเบาไม่มีก้อง 9 ตัวเหล่าเดียวกันนี้ เหมือนบุรุษแต่สามคนคือ แต่มีความรู้มากกว่าคนหกคนนั้นแล้ว คือเพิ่ม ไม้ตรี ไม้จัตวา เข้าอีกสองคำมี เภา เภา เภา เภา เป็นเสมือนคนสามคนนั้น เหตุว่ามีความรู้มากจึงสู้คนทั้งหกคนนั้นได้แล.....”

จากคำอธิบายเรื่อง ไม้ตรี ไม้จัตวา นั้นได้แสดงให้เห็นว่า ไม้ตรี ไม้จัตวา เริ่มใช้กันแล้ว ในสมัย ปี พ.ศ. 2275 หรือก่อนหน้านั้น ผู้เรียบเรียงจึงอธิบายไว้อย่างละเอียด และกลมกลืน กับเนื้อความอื่น ๆ จนไม่อาจจะคิดว่าได้มีการคัดลอกเพิ่มเติมในสมัยกรุงเทพฯ

การอธิบายการผันเสียงวรรณยุกต์นั้น อาจจะแสดงให้เห็นโดยตารางข้างล่างนี้

	สามัญ	เอก	โท	ตรี	จัตวา
อักษรกลาง ผันได้ 5 เสียง	กา	ก่า	ก้า	ก๊า	ก๋า
อักษรสูง + ต่ำ (คู่) ผันได้ 5 เสียง 6 คำ	คา	ข้า	} ข้า } คำ	ค้ำ	ค๋า
อักษรต่ำ (เดี่ยว) + หน้า ผันได้ 5 เสียง 6 คำ	ชา	หยา		} หย้า } หย่า	ห้ำ

4.3.2 อธิบายเรื่องตัวสะกด คำเป็น คำตาย และพยัญชนะหั้น

เรื่องตัวสะกดอธิบายไว้เล็กน้อยทั้ง 9 แม่รวมทั้งแม่ ก.กา ส่วนคำเป็น คำตายก็เช่นเดียวกัน ทั้งเรื่องตัวสะกด และคำเป็นคำตายอธิบายเป็นความเรียง ถึงวิธีใช้ วิธีอ่านเขียน แต่ไม่ได้ แจกกฎโดยละเอียดเหมือนแบบเรียน

ส่วนเรื่องพยัญชนะหั้น ก็อธิบายไม่มากนัก แต่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์ในการอ่าน หนังสือโบราณจึงยกตัวอย่างมาเพื่อจะได้เห็นวิธีการ โดยสังเขป

“...อนึ่ง กน ใช้ น. สองตัวก็ดี กง ใช้ ง. สองตัวก็ดี เกอว ใช้ ว. สองตัวก็ดี กก ใช้ ก. สองตัวก็ดี กค ใช้ ค. สองตัวก็ดี กบ ใช้ บ. สองตัวก็ดี คือแทนไม้หันอากาศอ่านได้เหมือนกัน กับไม้หันอากาศเรียงตัวและประโยคใช้ได้สิ้นทุกตัว” เช่น

ดงนั้นน - ดงนั้น   ตวผู้ - ตัวผู้   กคค - กัด
วนนั้นน - วันนั้น   บงกบบ - บังคับ   หกค - หัก
ฉะนั้น การใช้ รร หั้น จึงเท่ากับไม้หันอากาศ เช่น ธรรม - รัม, สรรพ - สัพ เป็นต้น

4.3.3 อธิบายการใช้เครื่องหมายต่าง ๆ เครื่องหมายต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบการ เรียนภาษาไทยนั้น ในหนังสือจินดามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศ อธิบายถึงวิธีใช้และวิธีอ่าน อีกด้วย เช่น

- ไม้ทัณฑฆาต (¨) ใช้ฆ่าอักษรให้ตาย มิให้ออกเสียง เช่น จันทร์ สังข์
- ฝนทอง สมมุติเรียกว่า ฟันหนู (¨) ผู้รู้บาลีเรียกว่า “มุสิกทนต์” ใช้ประจำ ฟันธุ์ (คือ สระ อี ใส่ฝนทองเป็น อี และใส่ฟันหนูเป็น อี้)
- ฟองมัน (○) ว่าปริมณฑลประจุใจไว้ใช้ประจำต้นหนังสือ ต้นบท

- นิคหิต (◌̣) อักษรไทยใช้ตามภาษาสันสกฤต แทนเสียง ม. เช่น ฌุ ฌุ – ชุมชุม
- ไม้ไตคู่ (◌̣̣) ใช้ลงที่อักษรตัวใดให้อ่านเสียงสั้นเข้ากึ่งคำนั้น เช่น กั (เกาะ) แล้ (และ)
- ฟินธุ์ อี (◌̣̣̣) นอกจากจะใช้เป็นอี เต็มฟันทองเป็น อี เต็มฟันหนู เป็น อี และเต็ม นิคหิต เป็น อี แล้วยังใช้เป็นส่วนหนึ่งของสระ เออ อิก ก็อ สระเออ เมื่อมีตัว สะกดทำให้อ่านสับสนจึงเปลี่ยน อ. เป็นสระ อี ไว้ข้างบนตามแบบอักษรวิจิตร ตัวอย่าง

ไม่มีตัวสะกด	มีตัวสะกด	พยัญชนะต้นควบกล้ำ
เธอ	เกิด (เกอด)	เพลิง (เฟลอง)
เจอ	เดิน (เดอน)	เจริญ (เจรอญ)
เพอเรือ	เกิน (เกอน)	เพลิน (เพลอน)

(ถ้าสระเออ สะกดด้วย ข.ให้ลบสระ อี ออก เช่น เกข, เกย, เเฉเมย, ระเหย ถ้าเขียนใส่สระ อี รูปจะคล้ายกับสระ เอีย ตัวอย่าง เกีย, เกย, เเฉเมีย ระเหย เป็นต้น)

4.3.4 อธิบายคำพ้อง การอธิบายคำพ้องรูป คือเขียนรูปเดียวกันแต่อ่านออกเสียงได้หลายอย่าง ซึ่งมีความหมายต่างออกไปด้วย เช่น เผลา อ่านว่า เพ-ลา และ เผลา จะมีความหมายต่างกัน ในปัญหาคำพ้องรูปนี้ท่านให้พิจารณาจากความ ดูการสัมผัส ดูว่าเป็นภาษาบาลี และใช้ปัญญาความชัดเจนในการพิจารณา ซึ่งท่านอธิบายดังนี้

“.....บุคคลผู้มีปัญญาฟังอธิบายไปให้แจ้งแล้วเกิด อักษรทั้งปวงนั้น เมื่อจัดสนจะปรับเอาเป็นแท้ในคำนั้น ได้เพราะบาลีบ้าง ได้เพราะเนื้อความบ้าง ได้เพราะพืดกันเป็นกลอนบ้างได้เพราะประจำอักษรทั้งปวงบ้าง ได้ด้วยเจนนบ้าง ได้ด้วยปัญญาบ้าง ที่ว่าได้ด้วยปัญญานั้น คือ กวน จะอ่านว่า กะวน ก็ได้ อยู่ เกษม เกษม ก็ดี เกศมะ ก็ดี ก็ได้ อยู่ อ่านได้ถึงสามอย่าง เทอก จะอ่านว่า เทอก (เทิก) (เท-อก) ก็ดี ทะเอก ก็ดี ก็อ่านได้สามอย่าง เรื่องนี้มาอยู่เป็นธรรมดาอักษร เป็นสามแพร่งอยู่ตั้งนั้นเอง ไม้ไตคู่ไม้ทัณฑฆาต จะใส่ไม้ได้เอาใส่ และฉลาดแลดูกลอนจึงพืดกันนั้นก็ดี ดูเรื่องเนื้อความก็ดี จึงอ่านชอบด้วยอักษร.....”

4.4 อภิปรายจินตตามณีฉบับสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

จากการศึกษาหนังสือจินตตามณี จะเห็นได้ว่าเป็นตำรากุ่มมือครู หรือเป็นตำราว่าด้วยกฎเกณฑ์ของอักษรวิจิตรไทย ฉะนั้นผู้เรียบเรียงจึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “หนังสือบังคับอักษร” เนื้อเรื่องจึงเป็นการอธิบายถึงกฎเกณฑ์ในการอ่าน การเขียน และการใช้เครื่องหมายต่างๆ

 ๖ คำนี้อำมาชชะหลงนมน ให้ตั้งแหลมปลิววันหย่งเอาแม่หนอชานะให้เสีย
 ชัยะ เกากนกับ หอย ฟงเสียงะนบถวยได้ไมเอเสกาคาเดา:ขอบเป็นเงอกรูเด
 ๗ ชัยะ กรนโกเรือเดาประหลงเททงนี้ เจอะคักสันเทเป็นเงอะ แสงเดคัก
 ๘ ชัยะ สีจะตงแถมก้อกึ่งก่งเทคักก่งก่งคักก่งออกไปทง ๘ แม่มนเด ที่เป็น
 ๙ ชัยะ ๖๕- ๖๕- ๕-

ปี่แกมเนกไว้เดา

 ๖ คำนี้อำมาชชะหลงนมนให้ตั้งแหลมปลิววันหย่งเอาแม่หนอชานะ
 ๗ ชัยะ จะมน ให้เสียงเทกนกับอะ กับ อังฟงเสียง อะ นนทียได้ไมเอเทคโคระ
 ๘ ชัยะ ขอบเป็นเงอกรูเด กรนโกเรือเดาประหลงเททงนี้เงอะ คักคักนเท เงอะ
 ๙ ชัยะ เดวริงเอเออีตงแถมก้อคักก่งก่งก่งเท คักก่งก่งออกไปทง ๘ แม่
 ๑๐ ชัยะ ๖๕- ๖๕- ๕-

นมเด

ที่แม่เรือแกมเนกทงไว้เดาเด

รูปชวาจากไมโครฟิล์ม

เพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของอักษรวิเชียรไทย ซึ่งจากการศึกษาจินดามณีฉบับนี้แล้ว จะเข้าใจถึงสาเหตุต่าง ๆ อันเป็นที่มาของกฎเกณฑ์การเขียนการอ่านอย่างละเอียดกว้างขวาง เพื่อที่จะมีความรู้แตกฉานและแม่นยำในการอ่านการเขียนนั่นเอง

ถึงแม้ว่าจะเป็นสำนวนที่ยากในการเข้าใจในปัจจุบันก็ตาม แต่ในสมัยก่อนนั้นคงเป็น สำนวนที่ใช้กันจนเคยชิน. ผู้อ่านผู้ศึกษาจึงสามารถเข้าใจได้ดี อีกประการหนึ่งการอธิบายถึง กฎเกณฑ์ต่าง ๆ นั้นคงจะยากมากที่จะหลีกเลี่ยงสำนวนที่สับสน ฉะนั้นเมื่อเราอ่านคำอธิบาย ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือจินดามณีฉบับนี้ จึงดูเหมือนว่าผู้เรียบเรียงใช้สำนวนสับสนวนไปวนมา แต่ในสมัยนั้น ๆ ผู้อ่านคงเข้าใจสื่อความหมายได้พอควร

5. สรุปท้ายบท (สิ่งที่ควรจำ)

- แบบเรียนเล่มแรกของไทยคือ จินดามณี ฉบับพระโหราธิบดี แต่งขึ้นสมัยพระ นารายณ์ (2199 – 2231)
- เนื้อหาของจินดามณีเป็นตอน ๆ เริ่มต้นตั้งแต่แบบเรียนสอนเด็กอ่านเขียน จนถึง ตำราวิชาการ ภาษาไทยชั้นสูง คือนันทลักษณ์
- จินดามณีฉบับพระโหราธิบดี แพร่หลายมากใช้กันอย่างกว้างขวางในสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้นและคัดลอกวิปาสคลาดเคลื่อนไปมากในสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้น เครื่องหมายวรรณยุกต์สมัยสมเด็จพระนารายณ์มี เพียง 2 รูป คือ เอก และ โท
- จินดามณีฉบับความพ้อง คือหนังสือจินดามณีฉบับพระโหราธิบดีที่มีคัดลอก ความคลาดเคลื่อนน้อยกว่าหนังสือจินดามณีฉบับความแปลก
- จินดามณีฉบับหมอบรัดเล คือหนังสือจินดามณีที่พิมพ์ร่วมกับ ประถม ก.กา ประถมมาลา และปทานุกรมมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “จินดามณีฉบับสำรวมใหญ่”
- บทพากย์รามเกียรติ์มีปรากฏอยู่ก่อนสมเด็จพระนารายณ์ และได้นำมายกตัวอย่าง อยู่ในหนังสือจินดามณีฉบับพระโหราธิบดีหลายบท
- วรรณกรรมเรื่องพระรถเมรีได้มีการประพันธ์เป็นเรื่องสมัยก่อนพระนารายณ์ และได้ นำเอาเป็นตัวอย่างในหนังสือจินดามณีด้วย
- คำประพันธ์ประเภทโคลงเกิดขึ้นในภาคเหนือ (อาณาจักรลานนาเชียงใหม่) ใน สมัยราชวงศ์มังรายก่อน กวีอยุธยาได้แบบอย่างมาใช้และปรับปรุงให้ไพเราะขึ้น
- ศิลปะการเรียบเรียงของหนังสือจินดามณีนั้น ใช้ความเรียงอธิบายเป็นส่วนใหญ่ ในตอนที่กล่าวถึงเรื่องนันทลักษณ์มีการอธิบายเป็นบทประพันธ์บ้าง
- อักษรรหัส คือการเขียนหนังสือไทยแบบหนึ่งที่กวีจะซ่อนกลไว้ในอักษรเหล่านั้น

ต้องรู้จักถอดรหัสจึงจะอ่านได้ใจความ

- หนังสือจินดามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศไม่ทราบผู้แต่ง
- หนังสือจินดามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศเรียบเรียงเป็นความเรียงอธิบาย
- หนังสือจินดามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศกล่าวถึงกฎเกณฑ์ของอักขรวิธีมากกว่าเป็นแบบเรียน จึงเหมาะสำหรับผู้ที่ศึกษาหนังสือให้ลึกซึ้ง ไม่เหมาะกับผู้ที่เริ่มเรียนใหม่ ๆ
- หนังสือจินดามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศให้ข้อมูลสำคัญคือ ปีที่พ่อขุนรามคำแหงประดิษฐ์อักษรไทย (พ.ศ. 1826) และปีที่ประพันธ์มหาชาติคำหลวงสมัยพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 2025)
- จากคำอธิบายเรื่องไม้ตรี และจัตวา ทำให้เชื่อได้ว่ามีวรรณยุกต์ทั้งสองนี้เพิ่มขึ้นแล้วสมัยพระบรมโกศ
- หนังสือจินดามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศนั้นผู้เรียบเรียงกล่าวว่า เป็นหนังสือประเภท “หนังสือกำกับอักษร” คือว่าด้วยกฎเกณฑ์ของอักขรวิธีนั่นเอง
- หนังสือจินดามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศไม่แพร่หลายมากนัก

โดยสรุปว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาแบบเรียนหนังสือไทยยังไม่พัฒนามากเท่าที่ควร คือมีแบบเรียนหลักเพียงเล่มเดียว คือจินดามณี ฉบับพระโหราธิบดี ส่วนจินดามณีฉบับสมัยพระเจ้าบรมโกศ นั้น เป็นการอธิบายถึงกฎเกณฑ์ทางด้านอักขรวิธีมากกว่า การเรียนหนังสือทั้งสองเล่มดังกล่าวนี้ผู้เรียนต้องอาศัยครูช่วยอธิบายอย่างมาก เพราะทั้งสองฉบับดำเนินเรื่องเร็วอย่างย่อ ๆ คล้ายบันทึกช่วยจำ

สมเด็จพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท
 ณ เวลากลางวันเห็นสุทไธสวรรย์ปราสาท
 ปรากฏขึ้นในอากาศ
 ราวกับ
 ...

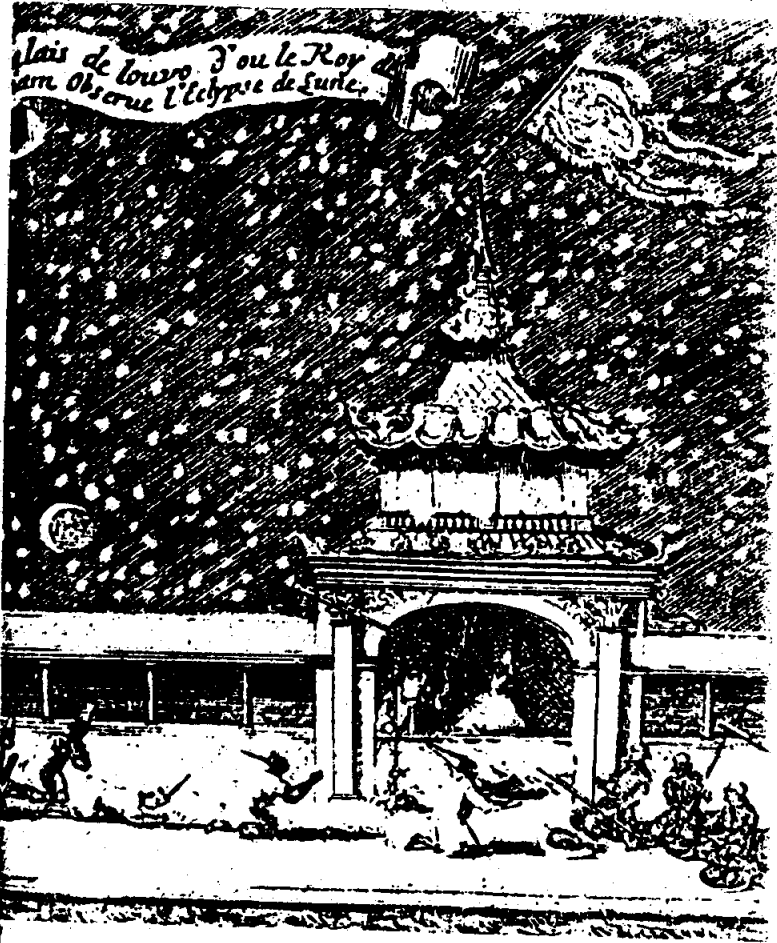
จารึกวัดศรีชุม

อักษรไทยสมัยพระยา

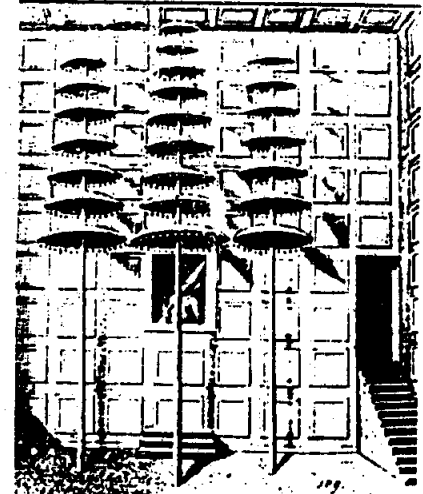
สิทธิ และภาพสลักหิน

ชนวน.

สมเด็จพระนารายณ์เสด็จออกประทับชุกรในท้องพระโรง
 King Narai Appearing at a Window of the Audience Hall
 From The Collection of the Bibliothèque Nationale de Paris

สมเด็จพระนารายณ์กำลังทรงส่องกล้องดูดาวบนหอ
 จันทรปราสาทอยู่กับพวกนักดาราศาสตร์เยซูอิต
 King Narai and The Jesuit Astronomers Observing the Lunar Eclipse
 From Voyage de Siam des Peres Jesuites by Father Guy Tachard

ท้องพระโรงในพระราชวังพระนครหัวอยุธยา
 The Audience Hall in the Palace at Ayutthaya
 From The Kingdom of Siam by Simon de La Loubere